

UiT Norges arktiske universitet

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Didrik Pining (ca.1430-1490): Eventyrer og embetsmann

Mikael Andreas Moen

Masteroppgave ved lektorutdanninga, HIS-3980, Mai 2023

Forord

Takk for all hjelp med å skrive denne oppgaven.

Først vil jeg takke min familie for motivering og et spark bak når det trengtes gjennom arbeidet med oppgaven. Takk så mye for forståelsen for at jeg ikke kan komme så ofte hjem og motiveringen til å jobbe med oppgaven istedenfor.

Takk til min gode venn Espen Morrison Latimir for hyggelige stunder, korrekturlesning av oppgaven og kritiske spørsmål.

Jeg vil også rette en stor takk til min kjæreste, Ragnhild for å få meg til å smile og le. Ikke minst for å få i meg frisk luft og mat i perioder med mye arbeid. Det har betydd mye.

Jeg vil rette en takk til alle medstudenter på leshuset for kaffepausene, diskusjonene og brettspilling. Dette har fungert som en fin avkobling fra kaotiske perioder med mye stress.

Jeg vil rette en stor takk til professorer og undervisere på universitetet i Island for gode innspill og forslag. Det var en lærerik periode hos dere.

Sist, men ikke minst vil jeg rette en takk til min veileder på masteroppgaven, Ian Peter Grohse. Takk for generelle forslag og ærlige tilbakemeldinger som både var grundig å direkte. Det trengte jeg. Takk for all konstruktiv kritikk, skriftlige tilbakemeldinger og tålmodighet med mine mangelfulle utkast.

Innholdsfortegnelse

Forord	2
1 Introduksjon	1
1.1 Problemstilling.....	2
1.2 Tidligere forskning	3
1.3 Metode og kilder.....	5
2 Pinings liv og virksomhet.....	9
2.1 Opphav.....	9
2.2 Kaper	12
2.3 Oppdager	13
2.4 Hirdstjore og høvedsmann på Island og Vardøhus.....	15
3 Pining som lenstaker	20
3.1 Islandske styringsmenn.....	20
3.2 Styringsmenn i Norges konges rike.....	30
3.3 Riksrådets krav om innfødte menn	35
3.4 Kongens forsømmelser	37
4 Pining og handel.....	43
4.1 Bergens stapel.....	43
4.2 Engelsk konkurranse.....	47
4.3 Tysk konkurranse	51
4.4 Riksrådets reaksjon.....	53
4.5 Kongens reaksjon	54
4.6 Lokal reaksjon	56
5 Konklusjon	65
6 Bibliografi	68
6.1 Kilder	68
6.2 Litteratur	68

1 Introduksjon

Rundt 1400-tallet skal de første engelske kjøpmennene ha reist til Island for å drive handel. Handelen skal ha vokst i størrelse og i 1469 skal engelske kjøpmenn reist til Island uten å ha skaffet seg skriftlige handelslisenser fra den dansk-norske kongen. Resultatet var at de kom i en konflikt med hirdstjoren Björn Þorleifsson som skulle ha ført til hans død i Ríf. Det neste året skal den dansk-norske kongen ha kapret syv engelske skip i Øresund som hevn for drapet. Dette skal ha innblandet hanseatene i konflikten ettersom det var kapere fra Danzig som tok de engelske skipene. Den engelske kongen, Edward IV skal ha beordret beslagleggelsen av det hanseatiske kontoret i London og arrestasjonene av kjøpmennene der. Det hele skal ha kulminert i en krig fra 1468-1472 med hanseatene og den dansk-norske kongen på den ene siden og den engelske kongen på den andre.¹ Didrik Pining skal angivelig ha deltatt i denne krigen som kaper og drevet kapring mot engelskmennene.²

De engelske kjøpmennene skal ha vært så dominerende i utenrikshandelen til Island at perioden har blitt kjent som «Enska öldin» på islandsk og på norsk det «engelske århundre» i Islandsk historiografi.³ På Island skal dette ha ført til flere konflikter hvor Didrik Pining skal ha vært hirdstjore i to perioder fra 1478 til 1481 og den andre perioden fra 1483 til 1490/1491. Hirdstjoren var kongens øverste embetsmann i den regionale administrasjonen som omfattet flere lensherredømmer.⁴

Generelt kan en si at Den dansk-norske kongen ikke var fornøyd med at engelske kjøpmenn drev handel på Island fordi dette unngikk Bergen stapel og skattene relatert til dette. Kronen skal dog ikke ha vært i den politiske posisjonen til at de kunne gjøre noe med at de engelske kjøpmennene drev handel på øya. Resultatet skal ha vært at Christian I åpnet opp for at tyske kjøpmenn skal ha fått lov til å drive handel på Island. Dette var et forsøk på å minske den engelske dominansen på Island hvor den dansk-norske kongen ønsket å re-

¹ Holterman, 2020, S. 70-72

² Hughes, 2004, S. 505

³ Holterman 2020, S.

⁴ Wærdahl, 2011, s.182-183

etablere sine politiske muskler på Island.⁵ Didrik Pinings rolle i dette var at han skulle være hirdstjore på øya samtidig som han brukte alle midlene han hadde tilgjengelig for å motvirke de engelske kjøpmennene.⁶

Det var derimot ikke før 1490 at engelske kjøpmenn skal ha fått samme rettigheter som tyske kjøpmenn som følge av Piningsdommen, oppkalt etter Didrik Pining. Perioden etter skal ha vært fylt med økende konkurranse mellom engelske og tyske kjøpmenn som ofte skal ha endt i vold, og var relatert til en økende engelsk fiskeaktivitet i Island mellom 1490 og 1530.⁷

1.1 Problemstilling

For Island var perioden en konkurransefylt tid hvor engelske og tyske kjøpmenn konkurrerte om handelen på Island. For den dansk-norske kongen var det snakk om å re-etablere sine politiske muskler for å innkreve skatter og håndheve bestemmelser. Til dette skal den dansk-norske kongen ha brukt Didrik Pining som hirdstjore til å utføre arbeidsoppgaver relatert til embetet, men også til å motvirke engelskmennene. I tidligere forskning er har sammenhengen mellom hans tidligere karriere som kaperfarer hos hanseatene og hans opprykk som kaptein i kongens tjeneste vært noe underkommunisert. Sammenhengen mellom hans tjeneste hos kongene og hans senere innsettelse som hirdstjore over Island og høvedsmann på Vardøhus og hans rolle i den kommersielle maktkampen som foregikk i Nord-atlanteren i perioden 1430-1490 har også blitt underkommunisert. Åpenbart er det ikke hvem som helst som blir styringsmann på Island og har en slik rolle som Pining hadde. Ut fra dette blir problemstillingen da:

Hva kan Didrik Pinings liv og virke fortelle oss om politiske og økonomiske forhold på Island i siste halvdel av 1400-tallet?

⁵ Þórhallsson & Kristinsson, 2013, S. 127

⁶ Jahnke, 2022, S. 103

⁷ Holterman, 2020, S. 73

1.2 Tidligere forskning

Forskningslitteraturen på feltet er i hovedsak delt inn i to kategorier. Det ene er bidrag som ser på Pining som et studieobjekt mens det andre er oversiktslitteratur om kommersielle og politiske forhold i Norges rike, Nord-Atlanteren og Island på 1400-tallet. Pinings navn dukker opp i Lars Hamres oversiktsverk «*norsk historie frå midten av 1400-åra til 1513.*» (Hamre, 1971) men behandles der i noen få setninger. Selv om det er få linjer så tilsvarer dette at han var viktig nok til å bli nevnt, men ikke viktig nok til at han ble ansett som en sentral skikkelse i Norges rikes historie. Likevel har flere historikere sånn som Ludvig Daae (1882) og Fritjof Nansen (1911) latt seg fascinere av hans liv.

Daae var den første historikeren som skrev noe om Pining i artiklene «*Didrik Pining*» og «*mere om Didrik Pining*». Han ønsket å finne ut hvem denne mannen som opptrådte på Norges vegne i 1489-1490 var. Teksten hans bærer preg av kartlegging av hele Pinings liv så langt det lot seg gjøre, og inneholder en del feil når han mente at Didrik Pining først var fra Norge, nærmere bestemt Vestlandet, men dette viste seg å være feil. Teksten gir derimot et lite innblikk i hvilke primærkilder en kan bruke i videre forskning rundt Didrik Pining. Daae har ikke skrevet noe om hva hans liv og virke sier om politiske og kommersielle forhold i Nord-atlanteren, Norges konges rike eller Island.⁸ På en annen side så har Nansen et litt annet perspektiv i boken «*In northern mists: arctic exploration in early times: Vol. 2*» hvor han ønsket å skrive om arktiske oppdagelsesreiser. Han ville legge vekt på hans rolle i den tidlige oppdagelsestiden nettopp fordi han var en av flere aktører som reiste på slike arktiske oppdagelsesreiser og da særlig hans angivelige reise til Grønland hvor han skal ha laget et kompass på fjellet Hvitserk som lå mellom Island og Grønland.⁹ De fleste historikere er opptatt av dette aspektet ved Pining og ønsker å finne ut om hans oppdagelsesreiser, men til dags dato er historikere ikke enig om han oppdaget Amerika før Columbus eller ikke.

I artikkelen «*The German Discovery of America": A Review of the Controversy over Pining's 1473*» har Thomas L. Hughes tatt en gjennomgang av Pinings oppdagelsesreise, hvordan Pining fremstår i populær historie og de akademiske uenighetene. Hos allmenheten har Pining blitt verdsatt i litteratur, kunst og skulpturer og på internett. Både gater, og bygninger skal ha deres navn og tidligere skal en skole og bygate hatt Pinings navn i

⁸ Daae, 1882, S. 233- 245; Daae, 1898, S. 195 - 197

⁹ Nansen, 1911, S.

Hildesheim fordi det er han skal ha blitt født. I 2000 skal en attraktiv bronse skulptur kalt for Didrik Pining Brunnen ha blitt reist i Hildesheim. Videre hevder han at det er en patriotisk innsats i Pining-til-Amerika sagaen i flere land og at dette ikke blir bedre med at historikere har spilt rollen som politiske skuespillere når de skriv patriotiske skolebok historier.¹⁰ Hughes retter blikket mot patriotiske overtoner i tidligere litteratur som har omhandlet Pining og hans oppdagelsesreise til Amerika.

Carsten Jahnkes bidrag er det nyeste som er publisert og tar et oppgjør med disse patriotiske overtonene i artikkelen «Piraten, *Reichsräte*, *Entdecker Amerikas oder germanische Seehelden? Hans Pothorst und Diderik Pining am Ausgang des 15. Jahrhunderts*». Her hevder han at synet på Pining og Pothorst som tyske oppdagelsesreisende og helter hadde blitt så godt etablert i tysk historieskriving på 1930- og 1940-tallet at de enda blir sett på som oppdagere og sjøhelter og at dette positive bildet fortsetter. Jahnke mener opp til at man heller burde se på Pining og Pothorst som typiske representanter fra senmiddelalderseliten som kunne kombinere krigs-, administrative og kommersielle interesser. De var ikke bundet av noen nasjonale lojaliteter, men prøvde istedenfor å etablere og utvikle seg oppover i samfunnets hierarki.¹¹

Bart Holtermans bok «The Fish Lands» søker etter å gjøre en kritisk og omfattende re-eksaminasjon av den nord-atlantiske handelen med et fokus på organisasjonsformene og aktørene og deres nettverk på Island, Shetland og Færøyene. Han har forsøkt å gå bort fra tidligere antagelser som ikke er begrunnet i fakta og samtidig forsøkt å få med seg flere perspektiver. Her er ikke Pining et direkte fokus, men omtales i den historiske bakgrunnen av boken hvor både piningsdommen og andre relevante diplomer nevnes.¹² Teksten kan brukes til å finne relevant forskning, primærkilder og en generell innføring i tematikken, men går ikke i dybden om Pining.

¹⁰ Hughes, 2004, S. 513- 518

¹¹ Jahnke, 2022, S.112

¹² Holterman, 2020, S. 18

1.3 Metode og kilder

Den metodiske tilnærmingen som er brukt i denne masteroppgaven er en kvalitativ tilnærming til kildematerialet med en kritisk kontekstuell nærlesning av de kildene som er brukt i oppgaven. Med å gå fram på en slik måte lar det meg svare på problemstillingen på en hensynsfull måte hvor jeg har måtte ta hensyn til kildenes intrikate sosiale liv som ikke kommer skriftlig fram i kildene, samtidig som jeg er kritisk til kildenes opphav, innhold, formål og forfatter. Analysens fokusområde er på Didrik Pinings tid som hirdstjore på Island, handel, Pining som lenstaker, tidligere kongers bruk av utenlandske menn, tysk og engelsk handelskonkurransen på Island og hvordan reaksjonen har vært fra kongen, riksrådet og lokalt på Island. Dette har vært nødvendig for å gi et helhetlig bilde og samtidig forsøke å forklare hvorfor Pining har blitt hirdstjore på Island.

I oppgaven har jeg brukt diplom trykt i *Diplomatarium Norvegicum*, *Diplomatarium Islandicum*, Norges gamle love, *Islandske annaler*, *Hirðstjóra annáll* og *Lovsamling for Island*. De fleste diplomer som er brukt i oppgaven er utferdiget på Island og i Norge hvor flere er skrevet i regi av, eller av Alltinget på Island og det norske riksrådet. Alltinget var et lagting som var samlet hver sommer i to uker og representerte hele øya. Jeg har begrenset meg til diplomer som nevner Didrik Pining og de ulike håndfestningene til Christian I og kong Hans. Håndfestningene blir brukt i oppgaven fordi de kaster lys over konges forpliktelser om at han bare skal innsette innfødte menn i len i Norges- konges rike som gjør det til et aktuelt felt å diskutere på grunn av Pinings opphav fra Hildesheim.

Etter å ha konsentrert meg over tidligere forskning tilknyttet Didrik Pining og utferdiget en avgrenset problemstilling har jeg tatt en systematisk gjennomgang av diplomer i trykte utgaver av *Diplomatarium Norvegicum*, *Diplomatarium Islandicum*, Norges gamle love, *Islandske annaler*, *Hirðstjóra annáll* og *Lovsamling for Island* i perioden 1477-1492. Perioden er valgt på bakgrunn av at dette er perioden som er relatert til Didrik Pinings tid som hirdstjore på Island. Den systematiske gjennomgangen har vært nødvendig fordi diplomene skriver Didrik Pinings navn på ulike måter, noe som gjør at man ikke bare kan bruke søkeord i de ulike diplomsamlingene for å finne relevante diplomer. For å prøve å gjøre en mest fullstendig analyse av Pinings liv og hva det kan si oss om situasjonen på Island i perioden så har alle diplomer som omhandler lover og konflikter hvor Pining har vært nevnt vært av interesse også utenfor den avgrensede tidsperioden.

Kildematerialet har i denne oppgaven blitt brukt som beretninger og levninger for å danne et utgangspunkt for historiske fremstillinger. På en side kan kildene i seg selv si oss noe om situasjonen de har blitt til i, men man må også ta hensyn til kildenes opphav, kontekst, politiske motiver, pålitelighet, datering, hva kilden er for noe, offentlig eller privat natur, er dokumentet vedtatt, et konsept. Sentrale spørsmål har også vært om kilden er relevant i forhold til problemstillingen og om kilden og/eller opphavspersonen er nært i tid og rom til hva som skjedde. Det har også vært stilt spørsmål om kilden er objektivt eller er det et motiv bakom.¹³ Oppgaven har på en side tatt i bruk lovtekster slik som Piningsdommen, mens på en annen side har det blitt tatt i bruk kilder som beskriver en hendelse i fortiden. Det har vært utfordringer knyttet til dette når det kommer til dateringen av kildene som leseren blir presentert for i del 4.6: Lokal reaksjon. Kort fortalt så går utfordringene ut på at diplomene ikke nevner nøyaktig datering for hendelsene, men er utferdiget i nærheten av Pinings død, noe som gjør at en kan tvile på om det faktisk var Pining som gjorde dette eller ikke.

Kildematerialet i seg selv er komplekst. I enkelte perioder i Didrik Pinings liv har vi ingen diplom som gir oss noen antydninger om hvor han er eller hva han har gjort og en slik periode er når Pining blir avsatt som hirdstjore i 1481-1482. I forsøket på å besvare hva en analyse av Pinings liv og virke kan si oss om situasjonen på Island så problematiserer disse hullene arbeidet fordi en kan ikke si noe om hva Pining har foretatt seg i perioden. Enkelte av diplomene som Piningsdommen¹⁴ og et diplom som omtaler Pinings død i 1491¹⁵, vet vi hvem som har skrevet dette, når den er skrevet, at det er 25 menn til stede, hvorfor de har skrevet det og hva formålet deres er. Vi vet også at det er i regi av Alltinget, vi vet om det er en biskop eller lagmann og om det er en dom, sysselbrev eller et annet diplom. Enkelte kilder er dermed mer troverdig enn andre, men det største problemet med kildematerialet er deres fragmentariske natur. Enkelte hendelser omtales bare i et enkelt diplom mens andre ganger har vi bare et enkelt diplom som forteller oss om hva Didrik Pining har drevet på med i perioden eller året. I dette arbeidet har jeg sett på tidligere historikers arbeid slik som Bart Holterman, Thomas L. Hughes, og Carsten Jahnkes omtale for å sikre at min forståelse av hva som står i dokumentet er riktig og om det har vært enkelte diplom de har vært kritisk til før

¹³ Kjeldstadli, 1992, S. 161-173

¹⁴ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 617

¹⁵ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 659

jeg har gjort min egen tolkning. Dette gjør det vanskelig å fastslå noe helt konkret og det fragmentariske kildematerialet gjør også at fremstillingen ikke blir nøyaktig i den form at vi vet nøyaktig hva han har gjort i tiden mellom de ulike diplomene.

For å fastslå at Pining var hirdstjore er det blitt tatt en gjennomgang av tidligere litteratur fra historikerene Lars Hamre Thomas L. Hughes, Fridtjof Nansen, Ludvig Daae og Ian Peter Grohse hvor det har blitt undersøkt hvordan de omtaler Pining for deretter å sammenligne diplomenes fremstilling av Pining.

Pining, i form av å være en utenlandsk lenstaker, har gjort det nødvendig å se på kongens bruk av utenlandske personer og hvordan han har gått mot bestemmelsene i håndfestningene samt kravene fra den islandske eliten, nedfelt i Gamli sáttmáli. Her har jeg støttet meg på tidligere litteratur, men også gjort en egen tolkning av bestemmelsene i håndfestningene fra Christian I og kong Hans for å se om tidligere antakelser stemmer overens med hverandre.

For å besvare hva hans liv å virke kan si oss om situasjonen på Island er det blitt tatt en kritisk gjennomgang av diplomer som omhandler lover og konflikter på Island og diplomer av interesse hvor Pining er nevnt, i et forsøk på å se hva hans situasjon kan si oss om situasjonen på Island i hans tid. På en annen side så har det ikke blitt skrevet mye om Pinings oppvekst og årene 1468- 1477 i denne oppgaven. Hovedgrunnen til dette er at hans oppvekst i Hildesheim er av sekundær interesse og det er lite litteratur på temaet. Årene 1468-1477 er også begrenset med at sporene etter Pining forsvinner i perioden med unntak av 1470 når vi får vite at han er blitt forfremmet til admiral.

Generelt gjennom hele undersøkelsen har jeg hentet ut relevant litteratur fra Carsten Jahnke, Thomas L. Hughes, Helgi Þorláksson, Lars Hamre, Erik Opsahl, Ian P. Grohse, Steinar Imsen, Sigríður Beck, Gunnar Karlsson, Baldur Þórhallsson & Þorsteinn K. Þórhallsson og Randi B. Wærdahl.

2 Pinings liv og virksomhet

For å gjøre en analyse av Didrik Pinings liv og virke er det grunnleggende å ha en forståelse av hvem Didrik Pining var, hva gjorde han og hvorfor han er viktig. Dette kapittelet søker etter å gi et overblikk over Pinings liv og virke og se om han gjenspeiler tendenser i Norges konges rike i denne perioden. Før vi kan gjøre dette må en vite hvem han er. I del 2.1 som handler om hans opphav blir jeg å gi en kort oversikt over hans fødested og barndom før hans videre liv drøftes. Deretter blir jeg å ta for meg hans tid som kaper hvor han skal ha opparbeidet seg kunnskaper og ferdigheter på båt og sjø. I del 2.2 og hans tid som oppdager i 2.3 hvor han angivelig skal ha reist til Amerika 20 år før Columbus. I den siste delen skal jeg ta for meg hans tid som styringsmann på Island og Vardøhus i del 2.4. Kapittelet generelt danner bakgrunn for videre drøfting av hans tid som lenstaker og hirdstjore på Island.

2.1 Opphav

Didrik Pining ble trolig født ca. 1422 i den uavhengige tyske hanseatiske handelsbyen Hildesheim og døde våren 1491 i Vadsø eller rundt Finnmark. Han skal ha kommet fra en kjent borgerlig slekt i Hildesheim, og skal ha bod ved siden av familien Pothorst i Hölle i Hagen distrikt. Her skal han ha møtt Pothorst som var hans barndomsvenn og som fulgte han store deler av livet. Vi vet dessverre ikke stort om Pinings tidlige liv som barn eller ung voksen. Det vi vet derimot er at Pining forlot Hildesheim rundt 1448 for en nordlig karriere. Her er det mulig å anta at han har gått i tjeneste om bord et eller flere skip og opparbeidet seg erfaring og til slutt blitt kaptein da han blir omtalt som kaptein fra Hamburg i hanseatiske opptegetninger så sent som 1468.¹⁶

Historikeren Thomas L. Hughes refererer til teksten «*Der Hildesheimer Didrik Pining als Entdecker Amerikas, als Admiral und als Gouverneur von Island im Dienst der Könige von Dänemark, Norwegen und Schweden*» av Paul Pini og forteller om hvordan det spekuleres i om en person som ble kalt for Laaland var den samme personen som Didrik Pining. Angivelig skal Laaland som ble kaldt for «pursivant» av Christian I, som var et spesielt lokalisert navn gitt av kongen, blitt sendt til Portugal for å tjene prins Henry som på

¹⁶ Thomas L. Hughes, 2004, S. 504; Jahnke, 2022, S. 98; Hughes, 2004, S. 504; Nansen, 1911, S.128

denne tiden var den dominerende skikkelsen av oppdagelsens århundre når det kom til oppdagelser. Laaland skal ha vunnet flere kamper mot Maurerne, som er en betegnelse på mennesker av marokkansk opphav eller medlem av den muslimske befolkningen i al-Andalus som nå er Spania og Portugal.¹⁷ Dette skal ha gjort at han ble slått til ridder for heltemot av Portugiserne og returnerte til Danmark i 1461 med et brev fra kong Alfonso av Portugal til kong Christian I hvor Laaland ble rost for hans tapperhet og oppfordret kong Christian til å forfremme han så fort som mulig.¹⁸

Argumentene for at Pining og Laaland er samme person er at Pining var i tjeneste hos Christian I og Kong Alfonso når han dro på oppdagelsesferd etter at han sloss mot Maurerne og at det derfor er mulig å koble Laalands tjeneste hos Kong Alfonso og Christian I til Pinings tjeneste for Danmark-Portugal under oppdagelsesreisene. Et annet argument er at i 1462, et år etter at Laaland kom tilbake fra Danmark ble det gjort en betydelig donasjon fra Pining-familien for alteret i Didrik Pinings hjemlige kirke St. Andreas i Hildesheim for Pining, eller Laaland, sin trygge retur hjem fra oppdraget.¹⁹ Med å koble disse to oppdragene sammen så skapes det en grunn for at nettopp Pining skal ha blitt valgt til å være leder for en slik oppdagelsesferd i regi av Kong Alfonso og Christian I og at han ikke har blitt valgt tilfeldig.

Dessverre har det ikke vært funnet andre bevis som kan støtte denne spekulasjonen, men dersom slike bevis kommer til lys og kan bevise spekulasjonen vil det være med på å utfylle Pinings liv samtidig som det er med på å bygge videre på nettverket til Pining. Det at Pining blir kalt for kapteinen fra Hamburg i 1468 og at han fortsatte å være i Hamburgs tjeneste er det siste vi vet om hans karriere før sporene etter han forsvinner i 10 år fra 1468-1477 med unntak av 1470 når vi får vite at han er blitt forfremmet til admiral. Historikeren Carsten Jahnke mener på sin side at det er ubekreftet at han var kaptein fra Hamburg og at vi heller ikke vet nøyaktig når Pining kom i dansk-norsk tjeneste.²⁰

Den neste perioden fra 1478-1490 er godt dokumentert sammenlignet med 1468-1477, foruten om to års interregnumet fra Christian I døde i 1481 til 1483 når Hans ble ny dansk-norsk konge. I denne perioden var Pining hirdstjore på Island og kan være hovedgrunnen til at

¹⁷ The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2023

¹⁸ Thomas L. Hughes, 2004, S. 504

¹⁹ Thomas L. Hughes, 2004, S. 504

²⁰ Jahnke, 2022, S. 98-99

denne perioden er godt dokumentert. Hirdstjoren var kongens øverste embetsmann i den regionale administrasjonen som omfattet flere lensherredømmer.²¹ Ved siden av oppdagelsesreisene hans drev han på med omfattende kapervirksomhet både for hanseatene og for Kristian I og kong Hans. Det spekuleres i om Pining allerede var en hirdstjore på Island i 1478. Han hadde i hvert fall en sentral stilling på Island før Þorleifr Björnsson erstattet han og ble utnevnt til hirdstjore i 1481. Før han igjen ble utnevnt til hirdstjore når kong Hans kom til makten i 1483. Ludvig Daae spekulerer i om Pining selv forlot øyen eller om han ble avsatt av riksrådet som styrte i interregnumet før kong Hans ble innsatt, og kommer fram til at det ikke er usannsynlig at han ble avsatt fordi han kom tilbake når kong Hans styrte.²²

På Island bekjempet Pining engelskmennenes ulovlige handel som skal ses senere og innførte dommen som han kanskje er mest kjent for som heter «Piningsdommen». Piningsdommen kastet alle utenlandske personer ut av Island og kan bli sett på som en videreføring av den kampen Pining drev som kaper og nå som styringsmann på Island.²³ Det er derimot få kilder som nevner Didrik Pining og de kildene som er, er til dels motstridende. Det er også viktig å nevne at Island var et skattland på denne tiden, eller avhengig av Norges konges rike og Helgi Þorláksson argumenterer for at Island forandret seg fra et skattland til en avhengighet til riksrådet.²⁴ Selv om det kan diskuteres om Island var et skattland eller noe annet så er det derimot klart at Island var, i mer eller mindre grad, underlagt riksrådet og Norges konge.

Gjennom Kristian I og Hans sin styringstid hadde Pining tre politiske ombud. Det første var som kaper hvor han spilte en stor rolle med å begrense engelske kjøpmenns handel og hans rolle i gjentagelsen av Gotland, og senere som styringsmann i Island og Norge. Han ble angivelig innsatt som hirdstjore på Island i 1478 – 1490 (sett bort fra 1482-1483 når han ikke var hirdstjore) og her styrte han på med lokale religiøse og kommersielle interesser, men også som lovgiver hvor han innførte den kjente «piningsdommen». I Norge var han styringsmann

²¹ Wærdahl, 2011, S.182-183.

²² Daae, L, 1882, S. 234-239.

²³ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 617

²⁴ Helgi Þorláksson, 2013, S. 282-283.

på Vardøhus fra ca. 1490 og fram til hans død i 1491. Her hadde han fått i oppdrag av kong Hans å forsvare Norge mot Russland og bygde en festning til bruk under angrep.²⁵

For å oppsummere kan en si at Didrik Pining er en transnasjonal person som var kaper, hirdstjore på Island og høvedsmann på Vardøhus som var borti viktige aspekter ved den nordeuropeiske politikken og handelen som ga han verdifull erfaring og den kunnskapen han trengte for å forvalte handelen gjennom sin posisjon som hirdstjore på Island.

2.2 Kaper

Det har lenge vært gnisninger og konflikter mellom Danmark og England. Ikke annerledes var det når danskene stengte Østersjøen som et trekk mot England i 1447 og ikke lenge etter ble Pining og Pothorst kjent i kaperkretser for deres virksomhet som kaper. Dette utviklet seg til at de ble de mest kjente kaperne av deres tid i Østersjøen og Nordsjøen som på den tiden ble kaldt for den germanske sjø. Didrik Pining var altså en kaperkaptein. Det vil si at han var kaptein på et bevæpnet privatfartøy som har tillatelse fra et land som er i krig med et annet til å angripe og kapre fiendtlige fartøy som f.eks. handelsskip.²⁶

Pining fortsatte sin karriere som kaper under den Dansk-Engelske sjøkrigen som varte fra 1468-1472 hvor de angivelig skal ha utført lovlig plyndring mot engelskmennene på oppfordring av den danske kongen. Det var også her i 1470 at vi fikk vite at Pining hadde opparbeidet seg et slikt rykte at han hadde blitt forfremmet til admiral. Engelskmennene omtalte Pining som en «infamous terrorists» og «notorious pirate», som han nok var fra deres perspektiv da han drev kapring mot dem. Ifølge Hughes er forskjellen mellom en pirat og en admiral mer en semantisk teknikalitet enn noe annet.²⁷ Selv om det kanskje er en teknikalitet i det 15. århundre kan det vise til et mer symbolsk skifte da pirat har assosiasjoner til lovløshet og plyndring av andre skip mens en admiral er i noens tjeneste og opererer på lovlig vis på ordre fra noen høyere enn admiralens stilling. Dersom dette skal være tilfelle kan det vise til at Pining gikk inn i noens tjeneste og at tittelskiftet fra pirat til admiral betyr et skifte fra ulovlig til lovlig. Det at Pining blir kalt for pirat kan også være at noen andre, de som blir plyndret eller de som føler seg truet av Pinings nærvær, anser han som pirat og av ulike

²⁵ Thomas L. Hughes, 2004, S. 505-506.

²⁶ «Kaper», 2023

²⁷ Thomas L. Hughes, 2004, S. 505

årsaker fordi det blir gjort en ugjerning mot dem. Selv om Pining har stilling som admiral i organisasjonen han er en del av og blir sett på som lovlig i det landet som har ansatt han.

Reisen videre tar oss til Island. Her fikk Pining stilling som hirdstjore ca. 1480 samtidig som Pining favoriserte hanseatene i deres nye kamper med engelskmennene. Rundt 1484-1485 møter vi igjen Pining når han skal ha fanget Portugisiske og spanske skip som ble tatt med til Stade og København.²⁸ Pining hadde altså en omfattende karriere som kaper under den dansk-norske kronen og gjennom dette måtte han ha opparbeidet seg enorm erfaring på sjøen som kom godt med i de områdene han opererte i som kaper, men det er ikke det eneste han har gjort. Pining skal også angivelig ha reist på en eller flere ekspedisjoner nordover.

2.3 Oppdager

Vårt kjennskap til Pinings liv og virke har økt de siste tiårene når historikere har fått en økt interesse for europeeres oppdagelsesreiser som Pining har vært en del av.²⁹ I tråd med forskningen på europeeres oppdagelsesreiser så har det blitt avduket kilder som kaster lys over hans bakgrunn og virksomheter. Disse kildene forteller om hans angivelige ekspedisjoner vestover, og forskere har studert reisene hans for å forstå europeers økende oppdagelsesferder mot slutten av 1400-tallet. Denne forskningen har blitt brukt i mindre grad for å forklare hans rolle i nordeuropeisk handel og maktpolitikk som igjen har ført til at man har lært mer om hans reiser, karriere og liv.

Hvor og hva Pining har oppdaget er diskutert av historikere som er opptatt av disse oppdagelsesreisene som var rettet mot nord. Her er det spesielt oppdagelsen av Amerika som er tilknyttet Pining. Her argumenterer historikere for og mot at det var Pining, Pothorst, Corte – Real og Scolvus som oppdaget Amerika og til dags dato er det enda ikke funnet noe definitivt bevis på at det var disse fire som oppdaget Amerika. Dermed venter forskere spent på om det engang blir funnet et slikt dokument som kan bekrefte eller avkrefte om det var Pining som oppdaget Amerika. Det er derimot enighet om at oppdagelsesreisene pining var med på var i regi av Christian I, på oppfordring av den Portugisiske kongen Alfonso V som ønsket å finne nye øyer og land i nordområdene. Dette er begrunnet med et brev fra 1551 som

²⁸ Adams, & Rönby, S.68, 2022.

²⁹ Hughes, 2004

ble funnet i det danske statsarkivet i 1909 og er skrevet av Karsten Grypp, borgemester av Kiel, til kong Christian III av Danmark. I brevet minner Grip, kongen om ekspedisjonen til Pining og Pothorst som var sendt ut på forespørsel fra kongen av Portugal med oppdrag om å forsøke å finne nye øye og land i nord. Dette dokumentet sparket i gang forskingen på Pinings oppdagelsesreiser og angivelige oppdagelse av Amerika og de vennskapelige båndene mellom Christian I og Alfonso V.³⁰ 236 – 312 Danmark og Portugal i det 15. Aarhundre. 1919

I 1919 presenterte Historikeren Sofus Larsen sin hypotese om at Pining var leder over en Dansk-Portugisisk ekspedisjon mot det nord-vest i 1473 som oppdaget Nord-America 20 år før Columbus. Han baserte sin konklusjon hovedsakelig på tre kilder som tilsynelatende ikke hadde noen sammenheng med hverandre. Den første var at Pining og Pothorst mest sannsynlig kom til kysten av Grønland hvor de kan ha satt opp et merke for å gjøre krav på landområdet på nytt for den dansk-norske kongen som er beskrevet på Carta Marina av Olaus Magnus og andre kilder. Den andre er at en jordklode fra 1530-tallet av Gemma Frisius og Mercator beskriver et sund mellom Nord-Amerika og polarkontinentet. En legende forklarer at det er dette polarstredet som portugiserne har forsøkt å nå Orienten, India og Molukene gjennom. Ifølge historikeren Janus Møller Jensen har globusen en inskripsjon som forteller at dansken Johannes Scolvus nådde Qui-folket rundt år 1476 og at denne informasjonen trolig kommer fra et portugisisk kart som nå er tapt.³¹ I den tredje og siste kilden er det ifølge en avdød portugisisk kroniker som har sin informasjon fra et tapt charter at João Vaz Corte-Real var på en ekspedisjon i Nord-Atlanteren før han ble utnevnt til guvernør på Azorene i 1476. Disse tre kildene sammen med brevet skrevet av Karsten Grypp som indikerte et samarbeid mellom Danmark og Portugal så mente Larsen at disse kildene var beviser på en kombinert dansk-portugisisk ekspedisjon nordover.³²

Siden denne hypotesen har historikere ventet på at det neste dokumentet som kan bikke fremstilling i deres favør skal bli funnet. Dro Pining da på oppdagelsesreiser nordover eller ikke? Hughes forteller at det mest sannsynlig skjedde en slik dansk-portugisisk ekspedisjon med Pining, Pothorst, Scolvus og Corte-Real som deltakere, men om de så eller

³⁰ Hughes, S. 508, 2004

³¹ Jensen & Jensen, S. 185-186, 2007

³² Jensen & Jensen, S. 186, 2007; Larsen S. 236- 312, 1919

gikk i land på det Nordamerikanske kontinentet er et større spørsmål som vi ikke får svar på før det blir funnet konkrete beviser og ikke bare omstendighetsbevis.³³

2.4 Hirdstjore og høvedsmann på Island og Vardøhus

En periode av livet til Didrik Pining som er godt dokumentert er hans periode som hirdstjore på Island fra 1478 til 1490/91, minus årene 1481-1482 fordi han var avsatt som hirdstjore. Han hadde blitt oppnevnt til hirdstjore av to de to dansk-norske kongene Christian I og Hans. Vårt første møte med Didrik Pining er i et diplom datert til 3.juli 1478 hvor Pining sammen med Þorleifr Björnsson ble omtalt som hirdstjorer over alt av Island, noe som indikerer en delt myndighet i rollen.³⁴ Dette kommer også fram i artikkelen *Eine isländische Urkunde* av Rudolf Meissner hvor Pining blir omtalt som hirdstjore over sør og øst mens Björnsson blir omtalt som hirdstjore over nord og vest.³⁵ Det kommer ikke direkte fram i kildene hvorfor de har en hirdstjore over sør og øst mens en annen styrer nord og vest. En mulig forklaring kan være at det er en sammenheng med at Pining var en kaperkaptein og at hans hovedoppdrag fra kong Christian I var å forstyrre eller driver kapervirksomhet mot engelske skip. Det kan også ha vært andre forhold som gjorde at en todeling av makt var nødvendig. Særlig distansen til øverste leder og geografien på landskapet kan ha vanskeliggjort reisene mellom de ulike stedene, samt opprettholdelse av lov og orden på Island, i tiden det var to hirdstjorer. Som mest sannsynlig var fra 1478 fram til 1481 når Pining ble fratatt tittelen som hirdstjore.

I et brev datert til 31. juli 1482 møter vi igjen Didrik Pining, men denne gangen som hirdstjore og høvedsmann over hele Island. Brevet forteller: «*Þat giore eg dirich pining hirdstjore ok hofudsmann yfer ollu jslande godum monnum kunnigt med þessu minu opnu bref...*».³⁶ Dette viser at Pining var hirdstjore og høvedsmann over hele Island fra 1482 og at det nå bare var en hirdstjore på Island. Dette sår tvil om at det var to hirdstjorer på grunn av de geografiske vanskelighetene med reise samt et behov for at hirdstjoren var nært de ulike befolkningstettstedene for å holde lov og orden. Samtidig må vi spørre oss hvorfor det ikke

³³ Hughes, S. 523, 2004

³⁴ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 139

³⁵ Meissner 1907, S. 12

³⁶ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 406

lenger var behov for to hirdstjorer på Island, og om det i det hele tatt var et slikt behov til stede med tanke på at Pining var hirdstjore alene fra 1483. En mulighet er at kong Hans fryktet å ikke ha kontroll over Island da riksrådet kan ha innsatt sin lojale hirdstjore i interregnumet i 1481- 1482 når de hadde kontroll over forfremmelsene etter at Christian I døde. Når Hans da kom til makta så måtte han innsette sin egen lojale hirdstjore og valget falt da på Didrik Pining. Det skal derimot ha kommet et diplom fra kong Hans i 1483 som utnevner Didrik Pining til hirdstjore over hele Island som dermed sår tvil om at Pining var hirdstjore i 1482.³⁷

Når han var i Island hadde han sitt oppholdssted på Bessastadir hvor den islandske regjering har hatt sitt sete siden 1241 og hvor den islandske presidenten har sin bolig til den dag i dag. På Island prøvde Pining å bli kvitt engelskmennene fra de islandske havnene både som kaperkaptein og som hirdstjore noe som resulterte i at engelskmennene tok igjen med å angripe hirdstjorens bolig.³⁸ Situasjon på Island var altså krevende. På en side ønsket engelskmennene å drive handel med bosetningen på Island mens på den andre siden ønsket Christian I å ha monopol på handelen slik at han kunne sende all handel gjennom Bergen slik at kongen kunne kreve inn skatt og få penger til statskassen. Hele konflikten startet i 1473 når det kom en stillstandstraktat som sa at engelskmennene ikke skulle reise til Island uten lisens og leide fra Christian I. Den engelske kongen brydde seg lite, for i 1478 lagde han selv lisensbrev som tillot engelskmennene å dra til Island for å handle. Christian I svarte med å be Pining om å gjøre engelskmennene til bry eller til skade. Dette ser ikke til å ha hjulpet, for i 1480 kom det klager fra Island over at utlendinger, antatt engelskmenn, brøyt loven og lå over i Island om vinteren hvor de hadde hus og gårder ved stranden. I tillegg lokket de bort tjenestefolk fra de islandske bøndene slik at de ikke kunne dyrke jordene sine og nektet å rette seg etter gamle varetekster, men i stedet solgte varene sine så dyrt som de selv ønsket. Christian I svarte med å prøve å skjerpe inn de gamle lovene som forbød vinteroverligg og med at de kjøpmennene som var fremmed ikke skulle få bestemme prisene selv, men dette ser ut til å ikke ha hatt noen nytte.³⁹

³⁷ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 448

³⁸ Hughes, 2004, S. 505

³⁹ Hamre, 1971, S. 13

Det er mange dokumenter som Pining er nevnt i fra perioden 1482 til 1491 hvor en kan se hans rolle som hirdstjore, hans rolle i kommersielle og lokale religiøse interesser og spesielt viktig var hans rolle som lovgiver. Her var han med å utgi et edikt kaldt «*píningsdómur*» fra 1490 som var et produkt av nettopp denne konflikten mellom engelskmennene, Islenderne, den norske kongen og tyskere. Dommen var med på å regulere rettighetene til utenlandske kjøpmenn og kort fortalt så sa dommen at ingen utenlandske kjøpmenn kan være eller bli igjen over vinteren foruten om de som er født på Island eller i den norske konges rike.⁴⁰

Et siste dokument som kan nevnes her er et diplom datert til 1.juli 1491 og nevner Didrik Pining. Diplomet har blitt skrevet i regi av Alltinget på Island hvor 25 menn samtykker til å spørre kong Hans om å utnevne Einar Björnsson hirdstjore over hele Island da de har fått bekreftet at Didrik Pining har dødd i utlandet.⁴¹ Dette daterer da hans død til 1491, men det løfter også noe annet interessant fram. Pining var leder for et kongelig oppdrag i 1490 i Vardø om å bygge en festning for beskyttelse mot russerne og ahan skal ifølge Fritjof Nansen fått stilling som øverstkommanderende på sjø og utnevnt til guvernør over Vardøhus av Kong Hans.

Å ha flere stillinger, spesielt så langt fra hverandre kan være utfordrende da en ikke er nært området og det kan ta lang tid før noe blir gjort eller hirdstjoren får høre om dette og kan gjøre noe med det. På bakgrunn av dette får vi da to realistiske muligheter. 1. Alltinget var i en prosess om å velge en ny hirdstjore i og med at Pining ble innsatt som guvernør over Vardøhus. 2. Oppdraget Pining ble sendt på var midlertidig og tanken var at Pining skulle returnere til Island etter at utbyggingen av festningen på Vardøhus var ferdig. Det er lite konkrete beviser for hva som var planen videre for Pining. Det kan tenkes at de var i en prosess om å velge hirdstjore, men at denne prosessen var framskyndet med dødsfallet til Pining, noe som akkumulerte i forespørselen til kong Hans om å utnevne Einar Björnsson til hirdstjore.

Veien videre tar oss til Vardøhus. Her ble Pining leder for et kongelig dansk-norsk oppdrag i 1490 hvor han utbygget en festning som beskyttelse mot russerne. Ifølge Fridtjof

⁴⁰ Grohse, 2018, S. 415

⁴¹ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 659

Nansen hadde Pining fått stilling som øverstkommanderende på sjø og land på dette tidspunktet og ikke lenge etter, eller samtidig, ble Pining utnevnt til guvernør over Vardøhus av Kong Hans. De to hendelsene må ha skjedd relativt tett i tid for ifølge Hughes så dør Pining i 1491 rundt Finnmark eller Nordkapp.⁴²

I dette kapitlet er det blitt dannet et bakgrunnsbilde for Didrik Pinings opphav, liv som kaper, oppdager, hirdstjore og som høvedsmann på Vardøhus slik at leseren skal vite hvem Pining er og hvorfor han er relevant til problemstillingen. I hans tid som hirdstjore var han en sentral aktør da han var plassert midt i handelskonflikten på Island. Her var han med på å lage Piningsdommen og han skal også ha drevet engelskmennene fra havnene. Det er mange temaer som diskuteres rundt Pining til dags dato da vi mangler flere harde konkrete bevis på at det var han som f.eks. oppdaget Nord-Amerika 20 år før Columbus. Selv om hans tid som hirdstjore og lenstaker er den best dokumenterte delen av Pinings liv så er fortsatt kildematerialet materialet fragmentert og det er vanskelig å danne et fullstendig bilde på grunn av dette.

⁴² Nansen, 1911, S. 126; Hughes, 2004, S. 506

3 Pining som lenstaker

Når vi skal snakke om len og lenstaker så er det gunstig og definere hva de to er. I senmiddelalderen blir et len blir definert som et avgrenset territorium. Her hadde lenstakeren ansvar for rettshåndhevelse oppebørsel, altså skatt og bøter, og militærvesen. Lenstakeren fikk sine len tildelt av kongen som i retur krevde militære eller andre tjenester som gjenytelse for at lenstakeren fikk lenet. I Norge på 1400-tallet var det ca. 50 len som var av varierende størrelser og betydning. De fire viktigste var hovedsmannspostene på festningene Båhus, Akershus, Tunsberghus og Bergenhus som fikk i økende grad ansvaret for oppebørselen fra flere andre len samtidig som de forvaltet lenet som lå direkte under festningen. Dette førte til at det var samlet mye makt hos slottshovedsmennene.⁴³

Når historikere skal forske på lenene, den norske forvaltningen og hvem som var innsatt i forvaltningspostene så støter de på et problem. Ifølge historikeren Erik Opsahl mangler vi en systematisk oversikt over den norske forvaltningen i senmiddelalderen i tillegg til hvem som var innsatt i disse forvaltningspostene.⁴⁴ Dermed er det i liten grad mulig å gå i dybden, men en overordnet diskusjon om hva Didrik Pinings innsettelse forteller om styringsforhold på Island og i kongens norske/nordatlantiske territorier generelt er mulig i dette kapittelet. Det vil si årsaken til monarkiets bruk av fremmede menn i forvaltning, stridene innbyrdes i riket på grunn av innsettelse av disse mennene og konsekvensene av dette.

3.1 Islandske styringsmenn

Historikeren Lars Hamre omtaler Didrik Pining som hirdstjore i teksten «*Norsk historie frå midten av 1400-åra til 1513*».⁴⁵ Andre historikere sånn som Thomas L. Hughes, Fridtjof Nansen, Ludvig Daae og Ian Peter Grohse omtaler også Didrik Pining med lignende terminologi. I artikkelen «*"The German Discovery of America": A Review of the Controversy over Pining's 1473 Voyage of Exploration*» omtaler Hughes Pining som «royal govenor

⁴³ Opsahl, 2003, S. 142

⁴⁴ Opsahl, 2003, S. 142

⁴⁵ Hamre, 1971, S. 99

(hoefuosmaor)» og hevder at Pining var den første personen i islandsk historie til å få denne tittelen.⁴⁶ Nansen omtaler derimot Pining som hirdstjore i boken «*In northern mists: arctic exploration in early times. Vol. 2*» og også som «lord over Iceland».⁴⁷ Daae omtaler Didrik Pining som hirdstjore i bidraget «*Didrik Pining*» til historisk tidsskrift 1882, men legger til at det ikke kommer fram noe klart skille mellom den yngre Pining eller den eldre Pining.⁴⁸ Grohse omtaler også Pining som «the governor and mediator between the crown and the Icelandic general assembly» i artikkelen «*Nativism in Extra-National Communities. Iceland and Orkney in the Late Middle Ages*».⁴⁹ Dette viser at det er et generelt mønster hvor historikere som har omtalt Pining er generelt enig i at han har vært hirdstjore på Island. Det gjenstår fortsatt å se på hvordan diplomer fra samtiden har framstilt Pining og om de fremstiller han som hirdstjore. Hva vil det si å inneha en slik embete og ikke minst hvorfor fikk han innpass til embetet?

Det er flere diplomer som omtaler Didrik Pining som hirdstjore. Den første kilden jeg skal ta for meg er diplom datert til 3. juli 1478 som nevner Didrik Pining som «*didreck piningh hirdstiorum yfer allt jslannd*».⁵⁰ Det fremkommer derimot i brevet at både Þorleifr Björnsson og Didrik Pining er hirdstjore over hele Island sammen, noe som indikerer en delt rolle som hirdstjore på Island. I et senere diplom kommer det fram hvilke områder Pining utøver sin autoritet over hvor han omtales som hirdstjore over sør og øst Island.⁵¹

I 31. juli 1482 omtaler Didrik Pining mest sannsynlig seg selv om hirdstjore og høvedsmann over hele Island i brevet som sier «*Pat giore eg dirich pining hirdstiore ok hofudsmann yfer ollu jslannd...*».⁵² Det er min mening at man burde stille seg skeptisk til å ta brev som omtaler seg selv som en bestemt rolle eller skryter av seg selv som bevis på grunn av faren for underliggende motiver hos forfatteren som kan prøve å bruke diplommet for sin

⁴⁶ Hughes, 2004, S. 505

⁴⁷ Nansen, 1911, S. 125

⁴⁸ Daae, 1882, S. 242

⁴⁹ Grohse, 2017, S. 416

⁵⁰ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 139

⁵¹ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 208

⁵² Diplomatarium Islandicum 6, nr. 406

egen vinning. Det er derimot også interessant at et diplom nevner at kong Hans utnevner Didrik Pining som hirdstjore over hele Island i 26. november 1483, nesten et og et halvt år etter at han selv har omtalt seg selv som hirdstjore.⁵³ Dette sår derimot tvil om at Pining var hirdstjore i året 1482 men samtidig forsterker dette beviset for at Pining var hirdstjore i perioden etter kong Hans utnevnt Pining til hirdstjore over Island. Ser man hendelsen i en helhet er det likevel sannsynlig å kunne si at Pining var hirdstjore også i 1482 for man finner ingen diplomer fra samtiden hvor det blir reist motstand mot Pinings rolle som hirdstjore og han blir utnevnt til hirdstjore av kong Hans ett år senere.

Det neste diplom et jeg skal nevne er et diplom fra 1489 skrevet av Alltinget på Island. Diplomet er et samtykke, eller en avtale, mellom biskop Magnús av Skálholt, Eyjólf Einarson og Didrik Pining angående tiende, kjøp av hunnsauer, kjøp av olje, romerskatten, høyavgiften, bygging av kirkegårder og om antall folk som kan reise rundt i landet. I dette diplom blir Pining nevnt som hirdstjore og høvedsmann over hele Island. Det er ikke bare en del av diplom et Pining blir nevnt som hirdstjore, men samtlige deler nevner at han er hirdstjore⁵⁴

Piningsdommen («*Piningzdomvr*») ble også ferdigstilt 1. juli 1490 og er oppkalt etter Didrik Pining. Dommen er et produkt av konflikten mellom lokalbefolkningen på Island og utenlandske kjøpmenn hvor de utenlandske kjøpmennene tok høy pris for varene sine og lå over vinteren på Island, noe lokalbefolkningen likte dårlig og som til slutt resulterte i Piningsdommen hvor Pining omtales som høvedsmann over hele Island. Det nevnes at Pining har samtykket til loven. Dommen på sin side kaster alle utenlandske menn ut av landet som et forsøk på å kontrollere de ugjerningene som har blitt gjort mot lokalbefolkningen.⁵⁵ Piningsdommen er kanskje det klareste beviset på Pinings status som hirdstjore og høvedsmann og tar et langt steg mot å bekrefte og sementere Pinings status som hirdstjore på Island.

Det siste diplom et som er av betydning, er datert til 1. juli 1491 og er skrevet av Alltinget på Island. Diplomet ramser opp til sammen 25 personer som ber kong Hans om å

⁵³ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 448

⁵⁴ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 590

⁵⁵ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 617

utnevne Einar Björnsson til hirdstjore og høvedsmann over Island fordi de har fått bekreftet at Didrik Pining har dødd utenlands. Trolig ønsket de å ha Einar Björnsson som hirdstjore fordi han har av Islandsk opphav.⁵⁶ Diplomet nevner ikke Pining spesifikt som hirdstjore, men tar man delen og setter den inn i helheten ser man fort at på grunn av at Pining var hirdstjore før han døde trengs det nå en ny hirdstjore for å fylle plassen.

Diplomene jeg har presentert her peker alle i retning mot at Pining var hirdstjore og høvedsmann på Island i perioden han oppholdt seg der og fram til hans død. En kan da si at historikeres fremstilling av Didrik Pining som hirdstjore på Island stemmer overens med primærkildene, men hva vil det egentlig si å være hirdstjore? Hvilke oppgaver er det hirdstjoren har? Og hvordan har hirdstjore embetet utviklet seg i tid?

Historikeren Sigríður Beck har forsket på islandsk aristokrati i perioden 1271-1387 i doktoravhandlingen «*I kungens frånvaro: Formeringen av en isländsk aristokrati 1271–1387*». Her har hun diskutert hvordan tittelen hirdstjore har endret seg over tid og lagt fram flere endringer som skjedde i Island i det hun kaller for ulike systemer. Det første systemet som ble innført var et jarledømme, men etter at den første jarlen døde i 1268 var det kongens menn og sysselmannen og lagmannen som kom til å styre forvaltningen. Siden kong Håkons regjeringstid hadde det blitt tatt i bruk sendebud som reiste med viktige brev, endringer som var gjort og midlertidige plikter, og ifølge Beck var dette tydelig fram til 1319. Dette systemet gjorde at administrasjonen ble strukket ut som igjen gjorde at det måtte bli sendt supplerende styrker til Island ved behov. De måtte også reise til Island for å bekrefte at kongen fortsatt var i gunst. Denne forvaltningen var personbasert og hverken kongen eller det Beck kaller for «förmynnarregeringen» hadde sett et behov for å innføre prinsipielle regler. Etter 1319 ansatte kongemakten og förmynnarregeringen hovedsakelig de eksisterende embetsmennene på Island og sluttet å sende tilleggsutsending. Det neste steget ble tatt i 1320 og framover når det ble begynt å etablere hirdstjoren som forvaltningens høyeste embete.⁵⁷

Et nytt system kom på plass i 1354 og erstattet det gamle systemet. Kongemakten hadde begynt å leie ut hele Island som pantelån og nå kunne flere personer bli hirdstjore og

⁵⁶ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 659

⁵⁷ Beck, 2011, S. 98

selv kreve inn skatten. Beck hevder her at et slikt system ikke kunne ha gagnet kongemakten eller islendingene, og at kongen gikk tilbake til sitt tidligere system fra slutten av 1360-tallet. I tillegg skal hirdstjoreembetet blitt formalisert og hirdstjoren skulle ha fått større makt under denne perioden. Denne prosessen var en del av statsbyggingsprosessen og innebar et forsøk på å formalisere embetet og en økende hierarkisering i Island.⁵⁸

I denne prosessen så ser man at de fleste hirdstjore hadde en embetsperiode på tre år fra 1341 til 1370. Etter dette ble embetstiden uregelmessig og i perioden 1389- 1413 var det en hirdstjore som styrte Island.⁵⁹ Dette kjenner vi igjen fra Didrik Pinings tid som hirdstjore hvor han hadde samstyre med Þorleifr Björnsson i perioden 1478 til 1481 og var hirdstjore over hele Island fra 1483 til hans død i 1490. Utvikling har altså gått mot å ha en, eller flere, hirdstjorer som styrte Island.

Til nå har vi sett på hvordan utviklingen av rollen som hirdstjore har vært, men vi har fortsatt ikke sett på hvordan oppgaver de hadde. Historikeren Randi Bjørshol Wærdahl har definert hirdstjoren som kongens øverste embetsmann i den regionale administrasjonen som omfattet flere lensherredømmer.⁶⁰ En av hans oppgaver var å samle inn kongens inntekter i områder som manglet lensherrer, men hirdstjoren kunne ikke selv utnevne lensherrer for det var kongens jobb. På den andre siden hadde han myndighet til å straffeforfølge lensmenn som hadde misbrukt kongens undersåtter og bringe saken inn for kongen. Dette skulle skje i samarbeid med lensmennene (liegemen), men ifølge Wærdahl har vi ingen eksempler på at dette har skjedd.⁶¹

Hirdstjoren hadde også myndighet til å innkalle islendinger som ikke fulgte kongens forskrifter og lover til å møte foran kongen, ham selv eller lagmannen. I slike tilfeller måtte lagmannen først undersøke om tiltalte var uskyldig eller ikke, før han ble innkalt til Norge foran kongen. I tillegg til dette overså han innkrevingen av konges inntekter i samarbeid med utsendinger fra Bergen. Når det kommer til handel så hadde hirdstjoren det overordnede

⁵⁸ Beck, 2011, S. 98-99

⁵⁹ Beck, 2011, S. 149

⁶⁰ Wærdahl, 2011, s.182-183

⁶¹ Wærdahl, 2011, S. 214

ansvaret for handelen i landet og hadde myndighet til å pålegge kjøpmennene å frakte kongens varer fra Island. På lokalt nivå, derimot, hadde lensmennene ansvaret for å holde øye med den lokale handel og påse at den gikk riktig for seg. Hirdstjoren hadde også ansvar for å fortelle konges budskap videre til islendingene slik at han, sammen med resten av kongens menn hadde ansvar for å vedta nye bestemmelser på Alltinget og for å implementere kongens bestemmelser. Det er også mulig at hirdstjoren hadde en overordnet rolle når det kom til bestemmelser angående rettferdighet og lovbrudd.⁶²

Wærdahl påstår at hirdstjoren på Island kan sammenlignes med hirdstjorene Norge. Å ha hirðstyring, som Wærdahl kaller det, eller guvernørskap innebar å bli delegert kongelig myndighet over et område som omfatter flere lensherredømmer og lagmannsdistrikter. Hun trekker fram Ogmund Guttormsson som et eksempel. Han var et medlem av riksrådet og guvernør over Viken i 1347, og fikset et dommerpanel for å dømme en sak som hadde blitt brakt opp på et møte i St-Olavs kloster i Oslo. Dette gjorde han igjen i 1348, men denne gangen var det en sak mot seks bønder som hadde vært i en konflikt med lensmannen av Jemtland. Videre bruker Wærdahl dette som bevis på at han hadde stor rolle når det kom til håndhevelse av lov og rett gjennom domstolene. Videre bruker hun betegnelsen guvernør og skriver at norske historikere anser dem som «*head-sheriffs*», «*viceroys*» and «*deputies*» som overvåket embetsmenn i deres distrikt og var blant mennene som styrte landet når kongen var borte.⁶³

Hirdstjoren hadde også flere oppgaver han måtte gjøre. En av dem var at når det var klart at det var akkurat han som skulle bli hirdstjore så måtte han reise til kongen for å hylle han og vise sin lojalitet og troskap til han. Etter at han hadde gjort dette ble han formelt utnevnt og fikk motta sine charter.⁶⁴ Wærdahl og Beck er delvis enige om en til oppgave som hirdstjoren hadde. I 1391 eller 1390 er det første gangen at hirdstjoren og Alltinget var delaktig i utnevningen av lagmannen. Beck på sin side mener at hendelsen skjedde i 1391 og er mer konkluderende med å skrive at i de fleste tilfellene så fortsatte kongemakten å utnevne lagmannen. Hun mener derimot at det ble mer vanlig å at hirdstjoren gjorde slike utnevnelser

⁶² Wærdahl, 2011, S. 215

⁶³ Wærdahl, 2011, S. 216-217

⁶⁴ Wærdahl, 2011, S. 265

under1400-tallet.⁶⁵ Wærdahl på sin side mener at hendelsen skjedde i 1390 og skriver at hendelsen skjedde i konsultasjon med det vanlige folket. Hun er enig med Beck at før dette så hadde kongen nominert lagmannen, men legger til at islendingene lenge hadde ønsket noe innflytelse over utnevnelsen. Hun henter altså til at fra dette punktet så hadde islendingene en viss innflytelse over disse utnevnelsene, men skriver senere at de ikke var innsatt av kongen etter 1390.⁶⁶

I det femtende århundre var fortsatt hirdstjoren kongens øverste embetsmann på Island og han overvåket, sjekket og tegnet for kongens faste inntekter og leie som lensmennene hadde samlet inn. Han hadde også egne agenter som han kunne bruke i arbeidet sitt. De fleste hirdstjorene var Islandske, og de hadde et monopol på alle embeter i landet. Ifølge Wærdahl var det bare tre norske personer som hadde blitt hirdstjore i denne perioden og konkluderer med dette at posten som hirdstjore ikke var åpen for norske menn og medlemmer av det norske aristokratiet.⁶⁷

Historikeren Helgi Þorláksson har diskutert hvem som egentlig styrte Island på femtenhundretallet i «*kapittel 13: Who governed Iceland in the first half of the fifteenth century? King, Council and the Old Covenant*» skrevet i boken *legislation and state formation: Norway and its neighbours in the Middle Ages*. I kapittelet snakker Þorláksson om statusen til Island på femtenhundretallet og forklarer at i perioden mellom 1264 og 1383 så opplevde islenderne det som at de var i en personal union med den norske kongen. I lys av denne unionen la de frem sine krav hver gang det var tid for å akseptere en ny monark. I perioden etter 1383 og fram til reformasjonen så fikk ikke islenderne mulighet til å hylle kongen og dermed så mistet de muligheten til å legge fram sine krav om hvilke friheter og privilegier de skulle ha. Disse frihetene og privilegiene er samlet i «the old covenant» eller «Gamli sáttmáli» på islandsk.⁶⁸

⁶⁵ Beck, 2011, S. 69

⁶⁶ Wærdahl, 2011, S. 260-261, S. 265

⁶⁷ Wærdahl, 2011, S. 258, S. 265 - 266

⁶⁸ Þorláksson, 2013, S. 278

Ifølge Þorláksson så skulle riksrådet akseptere nye konger på vegne av det islandske skattlandet, men også jobbe i samråd med kongen for å løse islandske saker og problemer, og slik hadde det vært fra 1420. Dette plasserer riksrådet i et samarbeid med kronen og i 1450 ble riksrådet en valginstitusjon, noe som økte makten til rådet. Dette kan bli satt i 1481 når rådet protesterte imot noen handelslisenser som kong Christian I hadde gitt til hamburgske handelsmenn som ønsket å drive handel på Island. Likevel gjorde riksrådet dette når Christian I var død og når en ny konge skulle velges i perioden 1481-1483. Dermed var det ingen konge som kunne holde riksrådet i sjakk lenger.⁶⁹

Bestemmelsene fra Gamli sáttmáli fikk noe forståelse og sympati i Norge rundt 1450 og fremover på grunn av Riksrådskonstitusjonalismens fremmarsj og en kan se dette i 1480 i et brev sendt til kong Christian I av 24 islendere bestående av lensmenn og medlemmer av lagretten. I brevet fremmet de kravene fra Gamli sáttmáli fra 1302 på en slik måte at det også gjaldt for hirdstjorer, og islendingene mente at en hirdstjore måtte ha islandsk opphav.⁷⁰

Ser vi på bruken av utenlandske menn under dronning Margrete, kong Erik og Kong Christian I så ser vi at dette er i kontrast med bestemmelsene i Gamli sáttmáli, men likevel ønsket kong Hans å hedre bestemmelsene. I et brev fra riksrådet i 25 august 1481, sto det at Christian I hadde lovet å bare oppnevne innfødte menn i Norge og riksrådet så det slik at dette også gjaldt for Island siden dette var under Norge. De avsatte Didrik Pining og innsatt Þorleifr Björnsson som hirdstjore over Island og Westman øyene bare for at kong Hans skulle avsette samme mann med Didrik Pining i 1483. Årsaken var mest sannsynlig at Björnsson ikke hadde møtt opp hos kongen for å bekrefte hans lojalitet og at kong Hans ikke hadde noen andre på Island som han kunne stole på enn Pining. Islenderne på sin side var generelt negativ til å ha utenlandske menn i posisjon som hirdstjore fordi reglene sa at det var hirdstjoren som utnevnte lensmenn til deres posisjoner og da var det en fare for at de utnevnte sine egne landsmenn til jobben som mest sannsynlig hadde med lojalitet til hirdstjoren å gjøre.⁷¹

⁶⁹ Þorláksson, 2013, S. 279

⁷⁰ Þorláksson, 2013, S. 279-280

⁷¹ Þorláksson, 2013, S. 279-281

Ut ifra dette kan vi se to ting. Den første er statusen til Island som gradvis nærmer seg det norske riksrådet og mer eller mindre blir underlagt dette. Vi ser dette med at islenderne må sende brev til riksrådet for å ønske hvem som skal bli hirdstjore når det er mulighet for å utnevne en ny en. Utnevnelsen kan skje gjennom riksrådet eller kongen og ut fra eksempelet over så kan kongen avsette hirdstjorer dersom de ikke møter opp i Danmark for å vise sin lojalitet til kongen. I de fleste tilfeller er det også kongen som har utnevnt hirdstjorer, men riksrådet og monarkiet må jobbe sammen for å løse saker som angår Island. Det andre er at det var hirdstjoren som utnevnte lensmenn på Island. Dette gjorde det islandske aristokratiet urolig fordi de kunne utnevne sine egne landsmenn som var lojale mot hirdstjoren og hirdstjoren alene. Det var altså en fare for at dette kunne føre til at hirdstjoren, som ofte var lojal mot kongen, fulgte sine egne interesser eller kongens interesser og ikke det islandske aristokratiet.

Til nå har vi sett på hvilke oppgaver hirdstjoren hadde i arbeidet sitt og vi kan oppsummere det som følger: En av hans oppgaver var å samle inn kongens inntekter i områder som manglet lensherrer, men hirdstjoren kunne ikke selv utnevne lensherrer for det var kongens jobb. På den andre siden hadde han myndighet til å straffeforfølge lensmenn som hadde misbrukt kongens undersåtter og bringe saken inn for kongen. Hirdstjoren hadde også myndighet til å innkalle islendinger som ikke fulgte kongens forskrifter og lover, til å møte foran kongen, ham selv eller lagmannen. I tillegg til dette overså han innkrevingen av konges inntekter i samarbeid med utsendinger fra Bergen. Når det kommer til handel så hadde hirdstjoren det overordnede ansvaret for handelen i landet og hadde myndighet til å pålegge kjøpmennene å frakte kongens varer fra Island. Hirdstjoren hadde også ansvar for å fortelle konges budskap videre til islendingene slik at han, sammen med resten av kongens menn hadde han ansvar for å vedta nye bestemmelser på Alltinget og for å iverksette kongens bestemmelser. Det er også mulig at hirdstjoren hadde en overordnet rolle når det kom til bestemmelser angående rettferdighet og lovbrudd. En annen oppgave som hirdstjoren hadde, var at når det var klart at det var akkurat han som skulle bli hirdstjore så måtte han reise til kongen for å hylle han og vise sin lojalitet og troskap til han. Etter at han hadde gjort dette ble han formelt utnevnt og fikk motta sine charter. En siste oppgave hirdstjoren hadde var å utnevne lensmenn etter 1390 eller 1391.

Det neste spørsmålet en må stille blir da: Kan vi da se i diplomene fra tiden Didrik Pining var hirdstjore på Island at han har gjort noen av disse oppgavene som hirdstjoren hadde? Det korte svaret er ja. I det følgende skal jeg ta for meg tre eksempler som viser at Pining har gjort arbeidsoppgaver som er tidligere nevnt. Det første eksempelet er når Pining skal ha gitt bort ansvar for et fylke til en annen. Deretter skal vi igjen se på innsettelsen av Pining etter at han ble avsatt fordi dette viser viktigheten med å møte opp å vise sin lojalitet til kongen. Deretter skal vi se på Piningsdommen fordi den indirekte kan vise at Pinings rolle i lovgivningen.

I et sysselbrev skrevet av Didrik Pining datert til 31.juli 1482 nevner Pining at han har utnevnt Magnús Þorkelsson et fylke mellom Yaðgjár og Úlfsdalafjalla (Vaðlaþing) og at han har fått «*syslu ok vmbod j millum vargiar ok vlfsdalafjail.*»⁷² Dette kan referere til at Pining har utnevnt Þorkelsson til sysselmann og viser til at Pining hadde den autoriteten som skulle til for å kunne gi ansvaret over et mindre område til noen andre og ombud.

Det andre diplommet handler om at kong Hans utnevner Didrik Pining til hirdstjore over hele Island fordi Þorleifr Björnsson ikke møtte opp, og fordi han hyllet kongen og viste sin lojalitet til han.⁷³ For kongen betydde dette at han ikke kunne stole på at Björnsson var lojal mot kongen og styrte Island i tråd med kongens vilje, og dermed ble kongen satt i en posisjon hvor han var nødt til å utnevne noen andre, i dette tilfellet Pining. Dette eksemplet viser at en av oppgavene, kanskje den viktigste oppgaven som går under den formelle innsettelsen av hirdstjoren var å hylle kongen og at dersom en ikke gjorde dette så var konsekvensene at en ble avsatt og erstattet av en annen. Ut fra dette kan man anta at Pining også må ha møtt kongen og hyllet han for at han skal ha fått lov til å fortsette i sin stilling som hirdstjore.

Det tredje diplommet er en dom som kalles for «*Piningzdomvr*» eller Piningsdommen som er oppkalt etter Didrik Pining. Dommen ga bestemmelser som for eksempel at tyskere og engelskmenn var forpliktet til å holde seg fredfull mens de var på Island, men det ble nå forbudt for utenlendinger oppholde seg over vinteren, unntatt når de var såret, syke eller lide skade på fartøyet sitt. Dommen nevner at Pining har samtykket til dommen, noe som peker

⁷² Diplomatarium Islandicum 6, nr. 406

⁷³ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 448

mot at Pining måtte ha godkjent dommen for at den skulle være gyldig.⁷⁴ Ifølge Grohse reduserte disse bestemmelsene handelen til en sesongbasert virksomhet, men dette var basert på allerede holdt seg til etablerte sosiale og juridiske konvensjoner som var laget for å beskytte jordbruk som en av de viktigste næringsvirksomhetene i Islands økonomi.⁷⁵

Med disse tre eksemplene så har vi sett at Pining har gjort oppgaver som er relatert til hans stilling som hirdstjore og at han har utøvd makt i form av å være hirdstjore som vi ser med at Pining tildeler Magnús Þorkelsson et område som han bare kan gjøre i form av å ha en høy stilling. Vi ser at Pining har fått en dom oppkalt etter seg hvor han har samtykket til at denne dommen er riktig som der igjen er med på å legitimere den og dette viser igjen til at hirdstjorens samtykke trengtes.

3.2 Styringsmenn i Norges konges rike

I løpet av høy og senmiddelalderen ble migrasjon en del av forretnings eller arbeidsmarkedet som etablerte og opprettholdt kommunikasjon over hele Europa, så det var mange samfunnsgrupper som flyttet på seg. Med andre ord så var det også mobilitet i middelalderen. Blant disse gruppene som emigrerte var det blant annet utenlandske rådgivere, politiske flyktninger, leger, skrivekyndige, leietropper, myntmestere, steinhoggere, geistlige og utenlandske menn i det verdslige forvaltningsapparatet utenlandske konger. Disse kongene hadde ofte med seg sine utenlandske undersåtter som var lojale til han og den første utenlandske kongen Knut den mektige styrte både Danmark og Norge indirekte gjennom stedfortredere fra ca. 1030 til hans død i 1035. Han var den første, men ikke den siste utenlandske herskeren som styrte Norges rike og i tiden etter han kom det en rekke andre utenlandske konger som skulle følge etter.⁷⁶

I tiden under Kalmarunionen økte antallet len og forvaltningsposter i Norge og de norske skattlandene som ble delegert til fremmede menn, altså utenlandske styringsmenn.

⁷⁴ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 617

⁷⁵ Grohse, 2017, S. 415-416

⁷⁶ Opsahl, 2003, S.82-91

Dette var et resultat av regjeringssystemet som dronning Margrete iverksatte i 1398 og som har blitt beskrevet som et «fogdestyre under sentral kontroll» av historikeren Steinar Imsen.⁷⁷ I dette systemet ble riksrådet holdt utenfor selve forvaltningen på grunn av dronningens ønske om å kontrollere landet gjennom innsettelse av pålitelige kongstjenere i de viktigste lenene i landet. Dette ble gjort med at Erik av Pommern reiste til Norge i 1405 hvor hans fremste oppgave var å omplassere tjenestemenn på det norske slott til politisk og forvaltningsmessig ubetydelige len. Dette betydde at skikkelser som tidligere hadde hatt sentrale len ble skjøvet bort til fordel for personer som var lojale til dronningen. Eksempler på dette er Ogmund Berdorsson Bolt som ble fratatt Akershus og Jon Darre som hadde vært høvedsmann på Tunsberghus som ble flyttet til Lista og ridderen Endrid Erlendsson fra Losna i Sogn var utsett til høvedsmann på disse to slottene.⁷⁸

Dronning Margrete hadde stor tiltro til Endrid som stod nært kongen fra før av. Dette gjorde at han ble en av de fremste og støttespilleren for uninonskongedømmet i Norge fram til hans død i 1440. Kongemakten bygget også opp et sørnorsk rike for Endrid som besto av Tunsberghus, kongsgården i Bergen, Lista, Agdesiden og store deler av Rogaland og hele Sunnmøre i perioder, samt Akershus i noen få år. Med å ha bygget opp et så stort sørnorsk kystrike som en mann kontrollerte, må kongefamilien fult ut ha stolt på han. Det fortsatte å komme mange utlendinger inn i norske len, deriblant tyskere, svensker og dansker, men spesielt i Sør-Norge i disse årene, og situasjonen ble ikke bedre når Dronning Margrete døde i 1412 og Erik av Pommern tok over.⁷⁹

Erik av Pommern fortsatte å bygge videre på dronning Margretes grunnlag og bygget ut helstatens sentralorganer. Alle regjeringshandlinger skulle nå gå gjennom kongens kanselli og det kunne hende at kongen rådførte seg med det danske riksrådet når det gjaldt norske, svenske og danske saker, men lot ikke dette rådet få en avgjørende innflytelse. Når det kom til det norske riksrådet så ble det aldri innkalt noen fulltallige norske rådsrepresentasjoner til unionelle rådsmøter. Akkurat som dronning Margrete så klarte Erik seg med noen få lojale riksrådsmedlemmer som kunne binde resten av nordmennene til seg, og her var det fortsatt

⁷⁷ Imsen, 1977, S. 330

⁷⁸ Imsen, 1977, S. 330-331

⁷⁹ Imsen, 1977, S. 302-304

Endrid Erlendsson uninonskongedømmets fremste støttespiller i den norske adelen. På lens fronten foretrakk Erik å innsette dansker fremfor tyskere i Danmark og flere danske menn ble innsatt som styringsmenn i Norge fremfor den norske adelen. Den eneste gangen det norske riksrådet fikk en ansvar for politiske oppgaver som var av betydning under kong Erik var i 1426 når det ble innledet forhandlinger med Skottland angående fornyelse av Perth-traktaten fra 1266 hvor forhandlingene foregikk i Bergen. De fikk også i oppgave å være domskommisjoner men rådet ble bevist holdt utenfor forvaltningen av kong Erik og dermed tiltok strømmen av utlendinger til det norske slott og len. Ifølge Imsen var 16 av 42 utlendinger plassert i de viktigste lenene med unntak av noen få betrodde nordmenn.⁸⁰

Situasjonen for den norske rådsadelen må ha vært vanskelig på grunn av kong Eriks lenspolitikk. Trofaste rådsmedlemmer fikk tidvis utenriks og handelspolitiske oppdrag fra kongen, men det var tidligere en livsbetingelse å sitte med slott og len for riksrådet. Dette var ikke endret i 1434 men den eneste personer med sete i rådet og som hadde et len av betydning var Endrid Erlendsson. Dette var dramatisk fordi toppsjiktet i den norske høyadelen ble snevrere, mer eksklusivt, rikere og vanskeligere og komme seg inn i. I tillegg ble det dyrere å tilhøre makteliten, noe som gjorde at bare et fåtall norske stormenn hadde nok egenkapital til å drive et liv som passet til den standen man var i. I tillegg til dette så gikk kong Eriks lenspolitikk ut på å favorisere utenlandske menn og kongstjenere som var lojale til kongen og dermed ble det økonomiske grunnlaget for Norges verdslige stormansstand svekket.⁸¹ For lokalbefolkningen på de ulike plassene som hadde en utenlandsk styringsmann betydde det at de ofte kom under en styringsmann som ikke hadde god nok kjennskap til og manglet respekt for den norske loven og forvaltningspraksiser.⁸² Det kan også tenkes at de manglet kunnskap om lokale normer og praksiser.

De utenlandske styringsmenenes lojalitet var i første rekke til kronen som hadde gitt de disse lenene og posisjonene som tidligere hadde tilhørt Norges innenlandske aristokrati og dermed så truet disse utenlandske tjenere og tronens lenspolitikk det norske aristokratiets politiske og økonomiske interesser. Allerede fra dronning Margretes innføring av

⁸⁰ Imsen 1977, S. 334-338

⁸¹ Imsen, 1977, S. 338-339

⁸² Grohse, 2020, S. 99

lenspolitikken så har det blitt uttrykt misnøye med utenlandske styringsmenn, og historikere har forsket på dette som ga uttrykk i bondeuroen på 1420-1430 tallet og har sett på dette som en reaksjon på tronens bruk av utenlandske menn i lokalforvaltningen.⁸³

Tidlig forskning på temaet i perioden 1800- og tidlig 1900-tallet mente at det var en sammenheng mellom de utenlandske styringsmennenes opphav, oppførsel og mottakelse hos bondeallmuen. De mente det var en kobling mellom hvordan de var opplært fra deres hjemland og dermed tok denne væremåten med seg til Norge og sin forvaltningspost. Dette kommer fram i historikeren Ludvig Daaes tekst *Bidrag til Norges Historie i Aarene 1434–1443*. I teksten omtales Herman Molteke som at han oppførte seg som den mekelburgske adelen var vant til i sitt hjemland.⁸⁴ Også flere historikere har påpekt slike koblinger. Sars skriver i boken *Udsigt over den norske Historie* at danske og tyske embetsmenn også manglet respekt og kjennskap til landets lov og rett at de var oppdratt i «bondetyranniets sedvaner».⁸⁵ Koht mente at Herman Molteke var en innflyttet tysk adelsmann som sitt vanstyre skyltes lærdommen som utenlandske menn tok fra Danmark og Tyskland.⁸⁶

Forskningen rettet seg altså mot at utenlandske styringsmenn, her Herman Molteke, hadde tatt med seg de sedvaner og væremåter de hadde lært fra sin tid i hjemlandet og tillagte han en form for despotisme som gikk imot styringsformene i Norge, som gikk imot det tradisjonelle kravet om rettferdighet.⁸⁷ Historikeren Ian Peter Grohse mener derimot at denne grunntanken heller bygger på antagelser enn beviser. Han viser til at det ikke finnes kildeopplysninger som omtaler Herman Moltekes opphav eller bedrifter i utlandet før han for første gang opptrer i norske kilder. Grohse fortsetter med å si at kontrasten mellom norsk rettferdighet og utenlandsk tyranni som vag og begrunner dette med at historikere som hevdet dette ikke konkretiserte trekkene som utgjorde hva som var spesifikt tysk, dansk eller skotsk hardstyre.⁸⁸

⁸³ Grohse, 2020, S. 99

⁸⁴ Daae, 1877, S. 74

⁸⁵ Sars, 1887, S. 125

⁸⁶ Koht, 1926, S. 26

⁸⁷ Grohse, 2020, S. 100

⁸⁸ Grohse, 2020, S. 100

Nyere forskning retter fokuset mot strukturelle motsetninger og dermed blir de utenlandske styringsmennes egenskaper en underordnet rolle i nyere forskning. Historikere har derimot påpekt ulike forklaringer som at det kan skyldes det harde regimet ovenfor bønder som ble ført i deres hjemland og at utenlandske styringsmenn har lært av dette. På en annen side kan det være at de ønsket å få mest mulig ut av sine tildelte len i den korte tiden de skal være i tjeneste i Norge og dermed var et hardt regime den foretrukne styringsformen. En annen mulighet er at de manglet kjennskap til norsk lov og forvaltningspraksiser da de kom utenifra og inn. Grohse hevder at dette må ses i sammenheng med føydaliseringen av norsk forvaltning som skjedde under Dronning Margrete og kong Erik hvor de innsatt sine egne utvalgte menn i norske len og embeter.⁸⁹

Historikeren Steinar Imsen retter derimot fokuset mot kulturkræsj mellom det gamle og det nye forvaltningsmønsteret. Det gamle forvaltningsmønsteret bygde på bondekommunalt selvstyre mens det nye forvaltningsmønsteret bygde på det nye lensvesenet som ga kongens lensherrer og fogder mer ubetinget myndighet over lokalforvaltningen. Tidligere hadde bygdekommunen med lederne sine vært integrert og slik sett vært en del av staten, men med fremveksten av det nye forvaltningsmønsteret ble deres posisjon truet når lensvesenets fremmede styringsmenn presset seg inn mellom kongens fremste menn og bygdens fremste menn. Dette førte med seg en politisk kultur som utfordret den norske tradisjonen. Videre hevder Imsen at det ikke er urimelig at dette nye systemet ga større rom for vilkårlig maktutøvelse og at dette kolliderte med den eldgamle rettstatstradisjonen.⁹⁰ Imsen retter altså fokuset mot en konflikt mellom det nye og det gamle styringssystemet hvor utenlandske, ukjente menn som var lojale til tronen fikk forrang før innenlandske menn og som truet de innenlandske menneses posisjoner. Han konkluderer dermed med at motstanden mot Erik av Pommerens dominale unionsmonarki kan sies å ha utformet seg politisk sett som en reaksjon på patriotiske overtoner mot den nye nordiske føydalismen.⁹¹

⁸⁹ Grohse, 2020, S. 100

⁹⁰ Imsen, 1998, S. 103

⁹¹ Imsen, 1998, S. 103

3.3 Riksrådets krav om innfødte menn

Det var et politisk mål for det norske aristokratiet at alle poster i landets forvaltningssystem skulle være innehavet og forbeholdt av innenlandske menn i denne perioden. På Island gjaldt det samme hvor de hadde et allment krav om at bare innfødte Islendinger skulle utnevnes til kongelige embetsmenn og at de forventet at dette ble fulgt fra ca. 1440.⁹² I samme periode som dette skjedde det et opprør i 1436/37 som kalles for «Bolt-opprøret» og i kjølvannet av konflikten skal aristokratiet som var støttet av bøndene, tatt opp problemstillingen rundt fremmede menn i forvaltningen. Dette skjedde under våpenhvilen mellom opprørslederne og riksrådet hvor det ble bestemt at fra 23.juni måtte danske menn, foruten om to individer som er navngitt i diplommet, forlate Norge innen 29 juli.⁹³

I den endelige fredsavtalen fra 18. februar 1437 skal det ha blitt bestemt at rådet skulle henstille kongen for å hverken utnevne eller sette noen utenlandske menn i poster, og dette kommer fram slik: «*Jtem haffuer oc rikissens radh loffuat at scriffua war nadig herra konungh Erik till at han her effter huarken skipæ edher sæte j Norighes rike nokra vtlendzska waldz men huarken andelighe eder wer-aldzligæ*»⁹⁴ Oppreisningen skal ha fått bred oppslutning hos bønder i andre regioner. Grohse hevder at gjennom å være riksrådsmedlemmer så kunne bøndenes aristokratiske patroner, altså de av bøndene som var aristokrater, fremme allmuens petisjoner i større riksforsamlinger og at det på bakgrunn av dette er rimelig å betrakte disse kravene om fremmede menn som et uttrykk for både aristokratiet og bøndenes vilje.⁹⁵

Disse bestemmelsene skal ifølge Grohse ha blitt tatt inn i senere forfatningsdokumenter hvor unionskonger fra 1449 og fremover måtte avlegge ed som en del av sine håndfestninger om at norske len og embeter skulle være forbeholdt innfødte eller inngiftede nordmenn.⁹⁶ Innholdet i en håndfestning var ifølge Erik Opsahl «*de bindende løftene fra kongens side om*

⁹² Imsen, 2018, S. 74-76; Þorláksson, 2013, S. 280-279

⁹³ Diplomatarium Norvegicum, 3, nr. 733; Grohse, 2020, S. 101

⁹⁴ Diplomatarium Norvegicum, 2 nr. 727; Grohse, 2020, S. 101-102

⁹⁵ Grohse, 2020, S. 101-102

⁹⁶ Grohse, 2020, S. 102

*hvilke rettigheter og plikter han skulle ha som regjerende konge.»*⁹⁷ I Christian I sin håndfestning står det at ingen utenlandske menn skulle innsettes i Norges rike og at ingen utenlandske menn skulle få slott, land eller len her i Norge. Ingen utenlandske skulle være i Norges råd uten giftermål i riket. Dette kommer fram slik: «*Oc skwlle vij inghen vtlensken mand indh setthe i Norges Ricke...*»⁹⁸ videre står det at «*Oc skwlle vij ingen vtlansk mand faa sloth, land eller leenn her i Norge og ingen vtlansk haffwe i Norges raad vtthen the, nw inne ere eller med giifftermooll kwnne her effther indh komme utj ricketh.*»⁹⁹ Dette skal Christian I skrevet under på og lovet at ingen utenlandske menn skulle få slott, land eller len i Norge og ingen utenlandske menn skulle innsettes i Norges rike.

Også kong Hans skal ha skrevet under på sin norske og danske håndfestning fra 1. februar 1483 på Halmstad, kalt for Halmstadrecessen, som har lignende bestemmelser som Christian I sin håndfestning. Her står det at «*Item skulle wii engen vdlensker anamme vdi wort raad oc ey heldher antworde them slot, land eller læn, men styre, rade oc refere wore rige oc wor gard met gothe inlenlenske men aff oc i hwert rige...*»¹⁰⁰ Altså skulle ingen utenlandske menn ha slott, land eller len, men skulle styre og råde landet med gode innenlandske menn av og i hvert rike. Det kommer også fram i kong Hans sin håndfestning at de ikke ville at kjøpmenn fra andre steder seiler til Island eller at det skal sitte noen utenlandske høvedsmenn eller hirdstjorer der. Dette kommer fram slik: «*Item wele wii ey till stedhe at nokre kōpmen aff andre stedher siglet ill Ysland, Oc ey willie wii sette ther noken wtlensken høwetzman eller hiordh stiornæ.*»¹⁰¹

I Island skal Alltinget ha erklært gjennom Gamli sáttmáli fra 1302, som blir sett på som en fornyelse av Gamli sáttmáli fra 1262, at folk fra de gamle høvdingættene skal få bli tilsatt som sysselmenn og lagmenn, men Håkon V skal ikke ha følt seg bundet av dette kravet. Kravet skal ha blitt endret i et dokument fra 1306 hvor dette kravet var endret og blitt erstattet av et allment krav om at bare innfødte Islendinger skulle utnevnes til kongelige

⁹⁷ Opsahl, 2003, S. 146

⁹⁸ Norges gamle lover Anden række bd. 2, Nr. 3

⁹⁹ Norges gamle lover Anden række bd. 2, Nr. 3

¹⁰⁰ Norges gamle lover Anden række bd. 3, Nr. 1

¹⁰¹ Norges gamle lover Anden række bd. 3, Nr. 1

embetsmenn.¹⁰² Fra 1262 til 1383 måtte bestemmelsene i Gamli sáttmáli bli fornyet når det var en ny konge, men fra ca. 1440 så hevder Helgi Þorláksson at Islendere forsøkte å gjøre det klart at de forventet at bestemmelsene i Gamli sáttmáli skulle bli respektert fordi de ikke fikk lov til å hylle kongene på den gamle og formelle måten.¹⁰³

3.4 Kongens forsømmelser

Til tross for dette så skal flere utenlandske menn ha blitt tildelt hirdstjore embetet. Hannes Pálsson, Balhazar van Damme, Henrik Kepken, Henrik Daniel, Didrik Pining og Ambrosius Illiqvod er alle eksempler på utenlandske menn som har vært hirdstjore.¹⁰⁴ Dermed er ikke Pining den eneste utenlandske personen som har vært hirdstjore på Island, men ut fra dette kan man se en tendens til å innsette utenlandske menn på Island til tross for kravet om at innfødte islandske menn skulle inneha embetet som kongelig embetsmann.

Et eksempel på dette er i 1480 når 24 islendere, sheriffer og medlemmer av Alltinget sendte et brev til Christian I og rådet i Norge. Her formulerte de bestemmelsene fra Gamli sáttmáli slik at kravet om at bare innfødte islendinger skulle utnevnes til embeter også skulle gjelde for hirdstjorer. Riksrådet på sin side skulle vært enig i dette da dette gikk hånd i hånd med deres syn på at Norges rikes len skulle være forbehold innfødte menn i embeter og hevdet at Christian I hadde lovet å bare innsette innfødte menn i embeter i Norge og at dette også gjaldt i Island. Dette skal ha påvirket Didrik Pining som skal ha blitt avsatt av riksrådet som i istedenfor ønsket den innfødte mannen Þorleifr Björnsson som hirdstjore og hadde embetet i 3 år.¹⁰⁵

Et til eksempel av dette er at Alltinget ønsket innenlandske menn som hirdstjore kommer fram i et diplom datert til 1.juli 1491, og omtaler Didrik Pinings død i 1491. I brevet skal det være 25 menn på Alltinget sammen med Finnboga lagmann Jónssonar som spør kong Hans om å utnevne Einar Björnsson hirdstjore over hele Island på bakgrunn av at de har fått

¹⁰² Imsen, 2018, S. 74-76

¹⁰³ Þorláksson, 2013, S. 278-279

¹⁰⁴ Haldorssons, 1856, S. 646 – 661

¹⁰⁵ Þorláksson, 2013, S. 279-280; Diplomatarium Islandicum 6, nr. 264

bekreftet Didrik Pinings død. I diplomtet står det «...ad Hans kongr med guds nád skipi þeim til hirdstjóra og hofudsmanns jungkærann Einar Björnsson, enn aungvann annann, svo framt sem hinn eldri Didrik Pining sé daudr.»¹⁰⁶ I stedet for å innsette Einar Björnsson skal Kong Hans på sin side skal ha innsatt Ambrosius Illiqvod, og dermed sett bort fra Alltingets ønske om å ha en innenlandsk styringsmann.

På den ene siden har Christian I og kong Hans skrevet under håndfestningene som sier at ingen utenlandske menn skal ha len i Norges rike og sånn sett godkjent riksrådets krav om bare innfødte menn i embetsposter i Norges rike. Derimot skal Christian I ha innsatt Pining som hirdstjore i 1478 før han ble avsatt av riksrådet i 1480, og deretter innsatt Þorleifr Björnsson. Kong Hans skal ha innsatt Pinings igjen i 1483, men hvorfor? Ifølge historikeren Carsten Jahnke skal dette være direkte tilkoblet en økt konflikt mellom den dansk-norske kronen og engelske kjøpmenn på Island. Her skal hans oppgave ha vært å trakassere engelske kjøpmenn med alt han kunne. På kong Hans sin side skulle han ha vært godt fornøyd med å ha en flink kaper på sin side som han kunne bruke som et politisk pressmiddel og skal ha stolt mye på Pining. Det siste vi skal ha hørt om Pining er at han var dommer i Bergen den 11. september 1490 i en sak som gjaldt familiekrangling. I tillegg til dette så skal Pining ha hatt en enorm handels- og sjøfartserfaring, ´ en ubestridt lojalitet til den danske-norske kongen og ha vært «höfuðsmanni yfir öllu Islandi ok varðhúsin...»¹⁰⁷

Ut fra dette er det rimelig å hevde at kong Hans trengte handels- og sjøfartserfaring på Island for å forsøke å holde engelske kjøpmenn i sjakk på Island og at det var nettopp dette Pining hadde som gjorde at han ble en viktig ressurs for den dansk-norske kongen på Island. En til faktor ved siden av Pinings lojalitet og hans handels- og sjøfartserfaring som kanskje er litt mindre viktig, kan være hans språk. Fra før av vet i at Pining vokste opp i den uavhengige tyske handelsbyen Hildesheim og sammen med en økt tysk tilstedeværelse og den dansk-norske kronens ønske om å minske engelsk innflytelse. Så kan det ha vært en liten faktor for Pinings forfremmelse til hirdstjore på Island og at Pining kunne samarbeide godt med tyske kjøpmenn i den form at de kunne kommunisere sammen. Dette er vanskelig å slå fast og

¹⁰⁶ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 659

¹⁰⁷ Janke, 2022, S. 103-105; Diplomatarium Norvegicum 8, nr. 426; Lovsamling for Island, 1853, S. 41

nærmere forskning må til for å avklare alle faktorer rundt Pinings forfremmelse til hirdstjore. I 1490 skal Pining også vært høvedsmann på Vardøhus som også er et brudd på håndfestningen fra 1483.¹⁰⁸

Vincens Lunge var også en person som har tilknytning til Vardøhus som han skal ha fått på livstid som avgiftslen i 1525/1526 og fra før av skal han ha hatt Bergenhus og et tiårsbrev på Jamtland. I 1528 derimot så skulle det bli tatt et oppgjør mot Vincens Lunge hvor det ble utarbeidet et synderegister som skulle legges fram for han. Her sto kong Fredrik fram som klager på vegne av kong Gustav og seg selv. Den svenske kongen på sin side hadde utstyrt den danske regjeringa med flere klagepunkt. Hoved mengden av anklagene gjaldt politiske tiltak og hans administrasjon i Norge som at han hadde vært pålagt av det danske riksrådet og kongen å gi Akershus til Gaute Galle, men istedenfor hadde han gitt dette til Olav Galle. Stor plass i registeret fikk flere klagemål over hans lensadministrasjon og mangelfulle regnskaper som kongen hevda i sammenheng med dette at han manglet store summer med penger som han egentlig skulle ha fått. Disse klagemålene angående misbruk av kongelig autoritet og mislig embetsførsel var alvorlige nok til å motivere strenge sanksjoner fra kongens side. Dette førte til at det var inngått forhandlinger hvor det ble inngått kompromiss, og dette vet vi fra brev som ble sendt ut 17. oktober 1528. Her skal Lunge ha lovet at han skulle gi fra seg slottslova på Bergenhus før kommende påske til den som kongen skulle sende dit med lensbrev. I kompensasjon for det han måtte gi fra seg fikk Lunge et forleningsbrev på Sogn i 10 år, men måtte betale en årlig avgift på 200 danske mark. I tillegg skal han ha fått Nonneseter kloster med det jordegods som fulgte med og dermed Årstad gard, kirke og mølle. Dette skal han ha fått som økonomisk vinning i bytte mot at han måtte gi fra seg sin politiske og militære maktstilling ifølge historikeren Lars Hamre.¹⁰⁹

Det blir antydnet her at Vincens Lunge skal ha fått beholde Vardøhus, samt flere len i tillegg til at han fikk et forleningsbrev på Sogn i 10 år som en kompensasjon for at han måtte gi fra seg Bergenhus. Spørsmålet her blir om Pining har fått Vardøhus som en slik kompensasjon, for at han har vært en trofast tjener til den dansk-norske kongen med en

¹⁰⁸ Norges gamle lover Anden række bd. 3, Nr. 1

¹⁰⁹ Hamre, 1998, S. 312 & 375-381

ubestridt lojalitet sånn som Janke hevder? Fra før av vet vi at det kommer fram i et diplom at Pining var høvedsmann på Vardøhus og skal ha bygd en festning der for beskyttelse mot Russerne og vi vet at Pining skal ha dødd våren 1491 i Vardøhus eller rundt Finnmark eller Nordkapp. Selve Pinings forfremmelse til høvedsmann over Vardøhus var i strid mot håndfestningsbrevet som kong Hans hadde skrevet under på i 1483, men det er derimot rimelig å hevde at Pining iallfall skal ha besøkt plassen og kan ha hatt et lengre opphold i området. Problemet med dette er at vi vet ekstremt lite angående hans tid som høvedsmann på Vardøhus og på grunn av dette blir det vanskelig å fastslå noe konkret. Det er derimot ikke utenkelig at hans lange tjeneste for Christian I og deretter for kong Hans kan ha blitt belønnet med Vardøhus som en inntektsgivende kilde, men at han samtidig skal ha fått ordre om at han skal bygge en festning til beskyttelse mot russerne.¹¹⁰

I dette kapittelet har vi sett kort over hvordan hirdstjore embetet har utviklet seg over tid. Det har blitt gått gjennom diplomer som alle peker i retning mot at Pining var hirdstjore og høvedsmann på Island i perioden han oppholdt seg der og fram til hans død. En kan da si at historikerens fremstilling av Didrik Pining som hirdstjore på Island stemmer overens med diplomene. Vi har sett at det å være hirdstjore betydde å være kongens øverste embetsmann på Island. Han hadde flere oppgaver. Han samlet inn kongens inntekter i områder som manglet lensherrer, han hadde myndighet til å straffeforfølge lensmenn som hadde misbrukt kongens undersåtter og bringe saken inn for kongen. Hirdstjoren hadde også myndighet til å innkalle islendinger som ikke fulgte kongens forskrifter og lover, til å møte foran kongen, ham selv eller lagmannen. I tillegg til dette overså han innkrevingen av kongens inntekter i samarbeid med utsendinger fra Bergen.

Når det kommer til handel så hadde hirdstjoren det overordnede ansvaret for handelen i landet og hadde myndighet til å pålegge kjøpmennene å frakte kongens varer fra Island. Hirdstjoren hadde også ansvar for å fortelle kongens budskap videre til islendingene slik at han, sammen med resten av kongens menn hadde ansvar for å vedta nye bestemmelser på Alltinget og for å iverksette kongens bestemmelser. Det er også mulig at hirdstjoren hadde en overordnet rolle når det kom til bestemmelser angående rettferdighet og lovbrudd. En annen oppgave som hirdstjoren hadde, var at når det var klart at det var akkurat han som skulle bli

¹¹⁰ Lovsamling for Island, 1853, S. 41; Janke, 2022, S. 103-105; Hughes, 2004, S. 506

hirdstjore så måtte han reise til for å hylle han og vise sin lojalitet og troskap til han og etter at han hadde gjort dette ble han formelt utnevnt og fikk motta sine charter. ¹¹¹

Det har blitt presentert diplomer som viser at Pining har gjort noen av de tilhørende oppgavene som hørte til embetet. Videre har vi sett at islendinger har hevdet at bestemmelsene i Gamli sáttmáli skulle gjelde for Island og da spesielt for hirdstjorer som skulle være av islandsk opphav og ikke utenlandsk. Dette skulle ha fått noe sympati da dette skal ha passet godt inn med riksrådets linje om at det bare var innenlandske menn som skulle ha viktig embetes poster i Norges konges rike. Selve bruken av utenlandske menn skal ha skapt misnøye blant innenlandske menn for at deres velstand og politiske posisjon skal ha blitt truet av at de dansk-norske kongene brukte utenlandske menn i embetsposter og ikke innenlandske menn.

¹¹¹ Wærdahl, 2011, S. 215-217

4 Pining og handel

Det femtende århundre er blitt kjent som Enska öldin i islandsk historiografi og på norsk, det engelske århundre (The English Century) fordi utenrikshandelen på Island var dominert av engelske kjøpmenn i perioden, men fikk etter hvert konkurranse fra den tyske hansaen og Norges rikes konge.¹¹² I dette kapitlet skal vi se på hvordan den dansk-norske kongen på sin side ønsket å ha monopol på islandskhandelen og beskatte all handel som gikk gjennom Bergen. Deretter skal vi se på hvordan den tyske og engelske konkurransen skal ha økt på Island i denne perioden og hvordan reaksjonene på handels konkurransen var.

4.1 Bergens stapel

Bergen stapel har vært en viktig del av norsk handel mot slutten av 1200-tallet og fram til utgangen av middelalderen når det bergenske stapelmonopolet raknet. Årsaken til at det ble behov for stapelet var at norske myndigheter fikk et økt kontrollbehov i takt med en økende handel mot sluttene av 1200-tallet og de tyske kjøpmennenes ekspansjon nordover. Gjennom dette stapelet ønsket kongen å trygge den norske handelen hvor erkebiskopen, norske stormen og rikets ressurser var involvert. Ifølge Historikeren Steinar Imsen ble all handel som var utenfor Bergen forbudt for utenlendinger og dette gjaldt også i landdistriktene og Nord-Norge. Dette stapelet skulle med tiden bli en norsk bærebjelke i den norske handelspolitikken i middelalderen fram til det raknet.¹¹³

For utenlandske kjøpmenn betydde dette at handelen ble sentralisert i Bergen, men hva med handelen som gjaldt Island? Med lovendringen betydde det at islendingene ikke fikk handle med utenlandske kjøpmenn lenger og at de kun kunne handle med norske kjøpmenn, og her var det tørrfiske som gjaldt. Den islandske tørrfisk ble en av deres viktigste eksporter og ble gledelig importert av norske kjøpmenn som solgte den videre til utenlandske kjøpmenn

¹¹² Holterman, 2020, S. 70-71

¹¹³ 2018, Imsen, S. 102

i Bergen. Det var derimot ikke bare videresalg til utlandet som gjaldt, men kjøpmennene importerte også tørrfisk inn til landet grunnet økt etterspørsel i 1340 årene.¹¹⁴

Til denne handelen skal det ha blitt lovet minst 6 skip årlig fra Norge til Island, men vi ser derimot at det har vært vanskelig for det islandske samfunnet å forholde seg til loven om å bare handle med norske skip. Historikeren Knut Gjerset peker på to faktorer for at det ble vanskelig. Det første han peker på er svartedauden som hadde herjet i Norge ca. midten av det fjortende århundre som gjorde at handelen med Island gikk nedover. De bergenske kjøpmennene hadde begynt å komme seg etter svartedauden, men de ble igjen stoppet av den mektige organisasjonen Vitaliebrødrene. Denne organisasjonen plyndret og brente Bergen i årene 1393 og 1394. De gjorde det samme igjen i 1428 og 1429. Dette gjorde at handelsforbindelsen mellom Bergen og Island bare kunne bli opprettholdt i liten grad.¹¹⁵

På Islandsk side var det økonomiske livet paralyisert som et resultat av at svartedauden og mangelen på handel ble følt mer enn noen gang før. For å få nok varer og ressurser måtte folket på Island handle med utenlandske kjøpmenn som kom til Island. Slik handel sto i strid med kongens bestemmelser fra tidligere, men disse engelske kjøpmennene begynte å inngå i hemmelig handel med lokalbefolkningen.¹¹⁶

Handelen med utenlandske kjøpmenn var nettopp det kongen ønsket å forhindre da han ønsket seg et monopol på handelen på Island, men stapelmonopolet ble aldri helt patent. Imsen hevder at det periodevis kan ha vært betydelige handelslekkasjer og at lekkasjen trolig har vært økende ut over 1400-tallet når engelskmennene begynte å handle direkte med Island ofte. Allerede under Håkon V sin tid som konge ser vi at han må sende ut en retterbot datert til 11.juni 1302 hvor det står: «*engen vtlenskr maðr skal flytia sitt goðz æða sænda norðr vm Berghvinn æða annars staðar ti'l saulu j herað æða gera fælagh till Jslandz æða annara skattlanda.*»¹¹⁷ Retterboten slår fast at det blir forbudt for utenlandske menn å drive handel på Island og andre skattland. Kongen ønsket naturligvis å verne om sitt monopol og det er

¹¹⁴ 2018, Imsen, S. 102 & Diplomatarium Islandicum 2, nr. 469

¹¹⁵ Gjerset, 1925, S. 257-258.

¹¹⁶ Gjerset, 1925, S. 257-258

¹¹⁷ Diplomatarium Islandicum 2, nr. 176

rimelig å tro at kongen ønsket å gjøre alt han kunne for å opprettholde monopolet sitt på handelen mellom Island og Bergen for å sikre skatteinntekter.

Ifølge Gjerset ser det ikke ut som at det har blitt drevet handel mellom Island og de britiske havnene i det fjortende århundre, men fra begynnelsen av det femtende århundre utfordret de engelske kjøpmennene skandinaviske, venetianske, genoese, hanseatiske, flamske og andre utenlandske kjøpmenn som hadde drevet engelsk utenrikshandel over kontrollen over sin egen handel og utvidelsen av sin egen handel til nye områder. Disse kjøpmennene ble fristet av de rike fiskeriene og den potensielle lukrative handelen. Imsen skriver det samme når han skriver at striden med engelskmennenes handel på Island gikk igjen i forholdet mellom den engelske og den norske kronen i store deler av 1400-tallet. Denne direktehandelen mellom engelskmennene og islendingene skal ha bidratt til de oppløsningstendensene som skal ha truet den Islandske samfunnsordningen.¹¹⁸

Gjerset utdyper mer når det kommer til disse «oppløsningstendensene». Han skriver at høy risiko og lovløshet utbredt overalt på det åpne hav og at tilmed kjøpmenn som drev med lovlig og legetime handel kunne raskt slå seg om til pirater på lengre reiser og greipe andre forsvarsløse kjøpmannsfartøy og deres last. Langs kysten og i havnene tok sjømestere, som var trent til å følge få prinsipper og å være dristig og dyktig, lite hensyn til private borgere eller landets lover. Han fortsetter med å skrive at på grunn av at engelske kjøpmenn ønsket å få innpass i et nytt handelsfelt så skal de ha vært skyldig i mange voldelige og lovløse handlinger for å få handlet. Den senere handelsaktiviteten av engelske kjøpmenn skulle resultere i overgrep mot lokalbefolkningen på Island som var uvanlig tilmed når det kommer til standarden fra samtiden. Dette skulle være delvis på grunn av karakteristikken til de engelske sjømennene og delvis på grunn av den kongelige innblanding som Gjerset beskriver som et svakt forsøk på å opprettholde det kongelige handelsmonopolet på islandsk handel.¹¹⁹

Gjerset skriver også at Erik av Pommern har protestert mot kong Henry V sitt ønske om å drive handel på Island i 1413. Kong Erik på sin side sa nei til dette, men allerede i 1415

¹¹⁸ Imsen, 2018, S. 103 & Gjerset, 2000, S. 258.

¹¹⁹ Gjerset, 1925, S. 258-260

så var den samme protesten mot at engelske skip handlet med islandske havner uten kongens godkjenning. Denne gangen skal kong Erik ha klart å få kong Henry V til å gi instruksjoner til hans undersåtter om at han forbød all handel på Island og fiskerier i engelske farvann foruten om måten de hadde fått tillatelse fra tidligere år. De engelske kjøpmennene skal ha brydd seg lite om de kongelige ordrene og engelske skip fortsatte å vokse.¹²⁰

Når Gjerset snakker om tidligere tillatelser snakker han om lisenser som kunne kjøpes av kongen i bytte mot at de fikk drive handel på Island. Lisenshandelen ble satt i system av Magnus Eriksson og Imsen skriver at vi ikke vet den nøyaktige prisen på handelsløyvet, men at det var innbringende og ga inntekter til kongen. Lisenshandelen ble også opprettholdt middelalderen ut. Det utgår at lisenshandel også ble gjort i Christian Is tid i 1449. Lisensbrevet ble skrevet 10. desember 1449 i København til John Wolf av England og ga han enerett til Islandshandelen med 10 skip i to år.¹²¹ Lisenshandelen ga nok gode inntekter til kongen, men Imsen retter også blikket mot at dette plasserte kronen i posisjon for å be om kreditt hos utenlandske kjøpmenn som brukte ruta Island -Bergen før han retter blikket mot tollinntekter som ifølge han trolig har vært viktigere enn lisenshandelen.¹²²

Tollinntektene tok form som sekkjagjald og ble innført under kong Magnus Eriksson. Man måtte nå betale toll på alle varer fra Island, og Holterman hevder at skatten skal ha vært på seks fisk per «*hundrad*» eller 5 %. Etter 1463 skal dette ha vært innkrevd i havnene på Island.¹²³ De som måtte betale toll prøvde å unndra seg fortolling der det var mulig for å spare penger og i 1400-tallet gjaldt det særlig de engelske handelsmennene. Dette var fortsatt et problem i 1500 når man ser at Alltinget truet med strenge straffer dersom engelskmennene prøvde å unndra seg fortolling. Imsen hevder også at man begynte å ta lett på det bergenske stapelmonopolet i bytte mot at engelskmennene betalte sekkegjeld før de forlot Island. Her viser han til et brev som Christian I har sendt 15. juli 1463 som omhandler sekkegjeld hvor islendingene forbys å inngå avtaler med utenlandske kjøpmenn før de hadde betalt

¹²⁰ Gjerset, 1925, S. 258-259

¹²¹ Norges gamle love. Anden række. bd. 2, nr. 8

¹²² Imsen, 2018, S. 103

¹²³ Holterman, 2020, S. 149

sekkegjeld.¹²⁴ Etter å ha undersøkt dette brevet nærmere så stemmer det at Christian I forbød islandske menn å inngå avtale før engelskmennene hadde gjort opp for seg.¹²⁵ Problemet med engelskmennene og handel går altså igjen på 1400-tallet, noe vi ser i den allerede nevnte «*Piningsdommen*» av 1490 som kaster alle utenlandske kjøpmenn ut av landet.¹²⁶

4.2 Engelsk konkurranse

Ifølge Gjerset så ble engelske kjøpmenn nevnt for første gang i de islandske annalene i 1412. Dette er også støttet av historikeren Bart Holterman som skriver at dette er året som først blir assosiert med engelsk handel på Island da de islandske annalene nevner at engelske kjøpmenn skal ha overvintret for første gang og sånn sett kan betraktes som bevis på deres opphold. Holterman utelukker derimot ikke at de engelske kjøpmennene kan ha vært der før dette ettersom de islandske annalene kan ha dokumentert dette fordi det var unormalt at engelskmennene ble over vintere på Island og sånn sett kan en se på dette som første gangen de overvintret. Videre fremhever han at også andre diplomer fra 1392 og 1397 skal nevne utenlandske kjøpmenn, men legger til at det er ikke spesifisert hvem disse kjøpmennene var og hvor de kommer fra. Dermed kunne de godt ha vært tyske eller norske kjøpmenn og sånn sett kan de ikke brukes som noen indikasjon på at engelske kjøpmenn har drevet handel i disse årene. Bare at utenlandske kjøpmenn har vært der. Det siste Holterman legger til er at det er mer eller mindre attestert at engelske fiskere har vært på Island i 1408. Baldur Þórhallsson og Þorsteinn Kristinsson legger til at handelslisenser og tollkontoer i England viser at det allerede har vært stor direkte kontakt mellom England og Island angående fiskerier og handel på Island. Historikeren Gunnar Karlsson føyer seg også inn i historikere som legger til at det er nedskrevet at engelske fiskere kom til Island i 1412. Han legger til at disse engelske fiskerne kom øst for Dyrhólaey. Vinteren etter skal fem engelskmenn blitt igjen på Island fordi de var sendt for å kjøpe mat, men hadde blitt etterlatt og hadde ikke noe annet valg enn å være igjen over vinteren. Året etter dette skal det ha kommet et engelsk

¹²⁴ Imsen, 2018. S. 105

¹²⁵ Norges gamle love. Anden række. bd. 2, nr. 98

¹²⁶ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 617

handelsskip til Island som hadde lisens fra kongen av Danmark-Norge og i løpet av året skal minst 25 fiskeskip av engelsk opphav ha seilt til Island.¹²⁷

I *Lögmanns-análl (EB) 1410-1413* står det Karlsson har skrevet og her nevnes det blant annet at det «*kom skip af einglandi austr fyfir dyr olma ey.*»¹²⁸ og at «*menn af enskum monnum fra skila sinum kompanum oc gengv a land austur vid Horn ur bati. oc lietvst villdv kaup sler mat.*»¹²⁹ Dette er i tråd med det nevnte historikere allerede har nevnt, men selve diskusjonen viser til at det er vanskelig å fastslå en nøyaktig dato for når engelskmennene begynte å handle med Island, men at 1412 fremstår som det året som er assosiert med når handelen startet.

Antageligvis så har ikke den islandske lokalbefolkningen invitert engelskmennene dit, men ifølge Holterman så må den engelske ankomsten på Island vært velkommen fra Islandsk side ettersom de betalte opp til 70% mer for tørrfisk enn deres norske konkurrenter, og de var raske på å ignorere handelsforbudet som var satt på plass i det 14.århundre av den norske kronen. I tillegg skal biskopene av Skálholt og Hólar brukt engelske skip og det er mulig at også hirdstjoren drev handel med engelskmennene. Det var derimot ikke bare fryd og grønne enger når engelskmennene kom for å handle fordi de ønsket også å fiske, noe som var viktigere for dem enn å handle med islenderne. Islenderne på sin side var ikke fornøyd med at engelskmennene fisket, men tolererte dette siden de kom med handelsvarer, men mest av alt fordi det ikke var noen måte å stoppe dem fra å fiske. Dette endret seg derimot når tyskerne startet å handle direkte med Island fordi dem skal ha konsentrert seg om handel og skal ikke ha fisket i det hele tatt og dermed så presenterte de seg som et godt tilbud sammenlignet med engelskmennene.¹³⁰

Kong Eirik av pommeren var ikke fornøyd med dette og sendte et brev til Island i 1414 hvor han forbød handel med engelskmennene, og året etter sendte han en delegasjon til den

¹²⁷ Gjerset, 1925, S. 258; Holterman, 2020, S. 71; Þórhallsson & Kristinsson, 2013 S. 118; Karlsson, 2000, S. 118

¹²⁸ Storm, 1888, S. 290

¹²⁹ Storm, 1888, S. 290

¹³⁰ Holterman, 2020, S. 71; Karlsson, 2000, S. 119

engelske kongen hvor de la frem klager angående de engelske fiskernes oppførsel på Island. Dette skulle derimot ha hatt lite effekt siden kronen ikke hadde noen måter å håndheve forbudet i Island, noe som kan skyldes at lokale embetsmenn og prester handlet med engelskmenn de også. Islenderne på sin side skjulte ikke at de drev handel med engelskmennene. Þórhallsson & Kristinsson hevder at islenderne sendte et «*salutary letter*» i 1419 hvor de presenterte sin argumentasjon for hvorfor de hadde handlet med islendingene. Her skal de ha fremhevet det faktum at kongen ikke hadde sendt seks skip fra Norge til Island som det var bestemt i Gamli sáttmál. I tillegg ble det fremhevet Island som helhet hadde lidd mye av dette som et resultat, og dette hadde ført de til å drive handel med de vennlige Engelskmennene. Videre i brevet spurte de kongen om hvordan dette problemet skulle bli løst og hvordan islandsk utenrikshandel skal bli håndtert i fremtiden.¹³¹

Kongen skal ha vært misfornøyd med dette brevet og skal ha sendt sin representant til Island for å rette opp i ting i tillegg til at han i 1425 forbød handel med Island. Her ble en danske ved navn Hannes Paulsson utnevnt til hirdstjore i 1423 og fikk i oppgave å håndheve bestemmelsene fra 1425. Skal vi tro på det som står i Lögmanns-análl, hvor det står «*vorru þeir fangadir j Vestmanna eyium Balthasar herra Hannis oc voru fluttir til Eing-landz.*»¹³² så skal dette ha gått meget dårlig for Paulsson som ble tatt til fange og fraktet til England av engelskmennene i 1425. I sin tid på England skrev Paulsson et brev hvor han listet opp alle ugjerninger som engelskmennene hadde gjort på Island. Dette inkluderte at engelskmennene hadde bosatt seg på Vestmannaeyjar og bygd festningsverk rundt leirene sine til forsvar mot andre. De hadde ødelagt dalen Ólafsfjörður og brent ned flere kirker. De skal ha kidnappet barn og lokket foreldre til å gi de bort for små gaver. Karlsson hevder derimot at det er gode grunner til å være skeptiske til brevet med bakgrunn i at han kan ha beskyldt engelskmennene for skader som egentlig var forårsaket av svartedauden. Et annet punkt er at annalene omtaler at hans fangenskap ble angret av få.¹³³ Den ene tingen som vi faktisk vet er sant ifølge Karlsson er at engelskmennene kidnappet barn som ble oppdaget av den danske biskopen Jón Gerreksson over Skálholt som reiste til England i 1429 og på veien dit klarte han å avsløre

¹³¹ Þórhallsson & Kristinsson, 2013 S. 118

¹³² Storm, 1888, S. 294

¹³³ Karlsson, 2000, S. 119; Þórhallsson & Kristinsson, 2013 S. 118

kidnappingen av 13 islandske barn.¹³⁴ Bjørgo, Rian og Kaartvedt hevder på sin side at allerede før 1420 så hadde den engelske islandsfarten fått dimensjoner og variasjonsbredde som påvirket og delvis kontrollerte sentrale samfunnsfunksjoner på Island og at hirdstjoren Hannes Pálsson ble sendt som fange til Island fordi han protesterte mot denne framferden.¹³⁵

Året 1467 er viktig. Holterman kaller året for et vendepunkt i det islandske århundret og Þórhallsson & Kristinsson skriver at hendelsen ble sett på som stor begivenhet som ble mye omtalt i Nord-Europa på den tiden.¹³⁶ Den Islandske hirdstjoren Björn Þorleifsson ble drept i 1467 av engelske kjøpmenn. I 1465 skal den dansk-norske kongen og den engelske kongen ha kommet til en avtale om at ingen engelske kjøpmenn skulle reise til Island uten å ha først mottatt en skriftlig lisens fra den dansk-norske kongen. I kontrast til denne avtalen så skulle det ha seilt to engelske kjøpmenn til Island to år senere og kommet i konflikt med Björn Þorleifsson som førte til mordet hans i Ríf. Det er mulig at han ønsket å kaste de engelske kjøpmennene ut av Island siden de ikke hadde lisens og at det er det som førte til at han ble drept. Drapet i seg selv førte til at den dansk-norske kongen lukket Øresund året etter drapet som var en viktig handelsrute for engelskmennene og tok kontroll over syv skip som hevn. Skipskapingen ble gjort av kapere fra Danzig som trakte den hanseatiske ligaen inn i konflikten og eskalerte spenningene mellom hanseatene, den dansk-norske kongen og England. Kong Edward IV skal ha beordret beslagleggelse av «*Steelyard*», som var det hanseatiske kontoret i London, samtidig som de arresterte de hanseatiske kjøpmennene som var der. Situasjonen ble intensivert og utløste til slutt en krig mellom den Dansk-norske kronen og hanseatene på den ene siden som kjempet mot England på den andre som varte fra 1468-1472. I denne perioden ble handel med England forbudt av de baltiske hansabyene fram til 1474.¹³⁷

¹³⁴ Karlsson, 2000, S. 119-120

¹³⁵ Bjørgo et al., 1995, S. 126

¹³⁶ Karlsson, 2000, S. 120-121; Þórhallsson & Kristinsson, 2013 S. 126

¹³⁷ Karlsson, 2000, S. 120-121; Þórhallsson & Kristinsson, 2013 S. 126; Holterman, 2020, S. 72

4.3 Tysk konkurranse

Etter at engelskmennene snudde seg mot fiske og handel på Island tidlig i det femtende århundre så var ikke de hanseatiske handelsbyene langt etter med å gjøre det samme. De ønsket å få innpass i tørrfiskhandelen i det nord atlantiske markedet grunnet en minskende handel i Bergen generelt, men mer spesifikt var det minskende mellom Bergen og England. Før jeg går videre er det viktig å spesifisere at når vi snakker om den hanseatiske ligaen så er det ikke snakk en forent hanseatisk liga hvor byene og kjøpmennene har samme vilje, men det er separate hanseatiske handelsbyer med forskjellige ønsker og mål som ønsker å realisere dette. Ta f.eks. hanseatene som oppholder seg i Bergen på Bergen Kontor og var dominert av kjøpmenn fra Lübeck. De skal ha sendte klagebrev angående den nord atlantiske handelen med Island fordi dette skal ha skadet tørrfiskhandelen på Bergen Stapel og handelen skal ha blitt forsøkt stanset i 1414, 1425 og 1429 av dansk-norske konger. Generelt kan en si at Hanseatiske kjøpmenn må ha vært tilbøyelig til å følge reglene som ble satt frem av den dansk-norske kongen i de hanseatiske privilegiene fordi de ivaretok deres kontroll over tørrfiskhandelen i Bergen.¹³⁸

På den andre siden har vi et eksempel fra de hanseatiske handelsbyene Bremen og Hamburg hvor de ønsker å delta i tørrfiskhandelen på Island. De var mindre involvert i handel i Bergen og deres interesser gikk ofte imot det vendiske kvarteret som der igjen var mer eller mindre avhengig av Lübeck som der igjen stemte for å opprettholde handelen i Bergen stapel. De hanseatiske kjøpmennene som var avhengig av de hanseatiske privilegiene relatert til Bergen stapel kunne ikke bryte med den dansk-norske kongens bestemmelser i frykt for å miste privilegiene sine og sånn sett måtte forholde seg til forbudet mot å handle med Island.¹³⁹ Så vi har to motsettede grupper innafor hanseatene hvor den ene ønsker motstand mot handel på Island i et forsøk på å verne om Bergen stapel mens den andre gruppen har et ønske om å få innpass i tørrfiskhandelen i Nord-atlanteren for å opprette nye handelsruter.

I 1468 når krigen brøt ut mellom England på den ene siden og den dansk-norske kongen og den hanseatiske ligaen på den andre så endret situasjonen seg. Kong Christian I ga nå den

¹³⁸ Holterman, 2020, S. 81-82

¹³⁹ Holterman, 2020, S. 81-84

tyske hansaen lov til å handle med Island. Ifølge Holterman så er det mye beviser etter 1468 som viser åpen kommersiell aktivitet på Island, gjennomført av kjøpmenn fra ulike hanseatiske byer. Her viser han til tre skip. Det første er et vrak som tilhørte skipper Marten Stene som var på tur til Island på forespørsel av kjøpmann fra Braunschweig i 1469. Det andre er Hispanigerd som ble sendt fra Hamburg til Island i 1476 og leide ut skipsplass til kjøpmenn. Det tredje skipet het Grote Marie og seilte fra Hambrug til Island det samme året som Hispanigerd og leide også ut skipsplass til kjøpmenn.¹⁴⁰ Med dette viser Holterman at det var betydelig handel fra tysk side etter at krigen brøt ut i 1468, men han viser også at handelen etter at krigen var konkludert fortsatte fra tysk side. Þórhallsson & Kristinsson skriver at Kongens strategi med å gi tillatelse til tyskerne fungerte utmerket og fikk en slutt på den engelske dominansen på Islandsk tørrfiskhandel.¹⁴¹

Det at hanseatene var til stede på Island og drev handel på Island var ikke kontroversielt og det ble veldig klart i 1470-tallet at flere forskjellige hanseatiske handelsbyer var delaktig i handelen uten at det kom noen reaksjon fra Bergen Kontor. Deres tilstedeværelse skulle derimot føre til intens konkurranse og sammenstøt over den Islandske handelen hvor de skulle ha sloss over fiskeplassene. I 1481 derimot skulle situasjonen endre seg igjen når Christian I døde, og da en ny konge ikke var valgt så riksrådet sin mulighet til å forby handel i Nord-atlanteren og spurte da hanseatene om å gjøre det samme. Ved et hanseatisk møte i 1482 deltok den øverste ledelsen av Bergen kontor hvor de ba de andre hanseatiske handelsbyene om å forby handelen i Nord-Atlanteren fordi den nord-atlantiske handelen gjorde stor skade på Bergen stapel fordi det var direkte handel med Island. Hamburg måtte trekke seg ut av forhandlingene og dermed var forbudet en realitet fram til det neste møte mellom hanseatene kunne finne sted og finne en endelig løsning. Direkte handelen med Island var styrt mesteparten fra Hamburg og gikk imot tidligere bestemmelser, noe som betydde at forbudet lot seg lite gjennomføre og i perioden etter så skulle de hanseatiske byene som hadde del av direktehandelen med Island stått imot ønskene til hanseatene på Bergen kontor. Handelen skal ha vært så godt etablert at det ville vært svært uheldig dersom de skulle forby den.¹⁴²

¹⁴⁰ Holterman, 2020, S. 84

¹⁴¹ Þórhallsson & Kristinsson, 2013, S. 126

¹⁴² Karlsson, 2000, S. 123; Holterman, 2020, S. 85-86

I Hamburg skal kjøpmennene ha eksportert så mye korn til Island at det oppsto et opprør i 1483 hvor de klagde over at all kornet i byen ble eksportert og at de ikke hadde nok til å brødfø seg selv. Befolkningen presset på fra sin side og det samme gjorde andre hanseater i de hanseatiske møtene og bystyret i Hamburg ble presset til å forby den Islandske handelen. Forbudet var derimot bare gjeldende innenfor byens grenser som gjorde at kjøpmennene nå lastet opp skip utenfor byens grenser og dermed unngikk forbudet. Problemstillingen skulle bli diskutert i 1486, 1487 og 1489 uten at hanseatene klarte å komme fram til noen endelig forbud mot handel på Island. I årene 1489-1490 skal derimot kronen ha åpnet opp eller slakket av dens tilnærming til handelen på Island og handelen ble mer eller mindre tolerert foruten om Bergen Kontor som sendte klager om at om at det ikke var rettferdig handel.¹⁴³

4.4 Riksrådets reaksjon

Christian I var ofte i finansielle problemer som følge av hans anskaffelse av Schleswig og Holstein i 1460 og i 1463 ble sekkjagald forandret til havneavgift som innkrevd i Island istedenfor Bergen. Riksrådet på sin side prøvde å beskytte Bergen stapel og de likte dårlig Christian Is opportunistiske holdning i et forsøk på å skaffe seg ekstra inntekter. Krenkelser på stapelet som ble tolerert av Christian I og det at han ga bort skattland til andre truet med å marginalisere kongeriket ytterligere og dette likte ikke riksrådet. I 1481 døde Christian I og riksrådet prøvde å forby den Nord-atlantiske handelen som truet Bergen stapel og ønsket at hanseatene også skulle forby handelen. Dette ble tatt opp på hanseatiske møter hvor oldermennene klagde over skadene handelen gjorde på Bergen stapel. Ved første øyekast kan det ha sett ut til at strategien fungerte da kong Hans lovte i Halmstad i 1483 å forby utenrikshandelen med Island, men han skal ha endret synspunkt i 1490. Nå lot han engelskmennene fiske og handle med Island, men på betingelsen at de betalte skatt og at de godtok at nederlandske kjøpmenn handlet der. Også i 1484 skal riksrådet reagert på tysk handel på Island. Eksportene av korn til Island gjorde at hamburgske innbyggere protesterte mot eksporten og argumenterte med at det ikke var nok korn i byen som endte med at det ble

¹⁴³ Karlsson, 2000, S. 124; Holterman, 2020, S. 86-87

forbudt å handle med Island, men det var bare gyldig innenfor bygrensen. De hamburgske kjøpmennene på sin side ble senere beskyldt for å ha lastet skipene i Wismar, men saken ble uløst. Det ble derimot inngått avtaler om at det skulle bli sendt brev til Bremen, Danzig og andre Wendiske byer hvor kjøpmenn seilte til Island. I brevet som ble sendt til Danzig skal riksrådet truet med å trekke tilbake de hanseatiske privilegiene i Bergen.¹⁴⁴

4.5 Kongens reaksjon

Kongenes reaksjon på handel med Island har vært skiftende, men sentrert rundt inntekt gjennom skatter og avgifter og kontroll over handelen. Gjentatte ganger har det vært forsøkt å stoppe handelen gjennom forbud i 1414, 1425 og 1429 uten at dette ser ut til å ha stoppet handelen fullstendig, mye fordi den dansk-norske kongen ikke hadde de mulighetene som trengtes for å kontrollere handelen. Lisenshandel skal ha blitt innført som et forsøk på å gjøre det beste ut av situasjonen selv om det fortsatt var forbudt å drive handel på Island. På den ene siden betydde dette at kongen fikk inntekter fra lisenser, men samtidig ga han engelskmennene lov til å reise til Island og befeste sin posisjon der. I 1465 ble en avtale gjort mellom den dansk-norske kongen og den engelske kongen om at ingen engelske kjøpmenn skulle reise til Island for å drive handel uten å ha skaffet seg lisens fra den Dansk-norske kongen. I 1467 skal det likevel ha reist to engelske kjøpmenn dit uten å ha anskaffet seg lisenser hos den dansk-norske kongen før avreise, noe som skal ha resultert i konflikter med den daværende hirdstjoren Björn Þorleifsson og som resulterte i hans død. Dette førte igjen til at det utbrøt krig i 1468-1472 mellom hanseatene og den dansk-norske kongen på den ene siden og den engelske kongen på den andre. I denne krigen skal Christian I ha bestemt seg for å gjøre et unntak fra de hanseatiske privilegiene og å åpne opp for at hanseatene også kunne drive handel på Island i et forsøk på å bryte den engelske dominansen på Island.¹⁴⁵

Hanseatene som ikke trengte å frykte for å miste sine privilegier i Bergen lenger på grunn av Christian Is unntak, etablerte handelsruter med de nord-atlantiske øyene som vi allerede har vært innom. Strategien skal ha fungert bra og ifølge Baldur Þórhallsson og

¹⁴⁴ Holterman, 2020, S. 85-87 & S. 93-94

¹⁴⁵ Holterman, 2020, S. 72 & 93-94

Þorsteinn Kristinsson så skal dette ha satt en stopper for den engelske dominansen på Island og tyske kjøpmenn skal ha tatt over mange av de beste havnene med hjelp av den dansk-norske kronen som jobbet tett sammen med de tyske mennene.¹⁴⁶

I 1490 ble «*Píningsdómur*» innført og ble tatt opp av Alltinget som ga tyske kjøpmenn samme rettigheter som engelskmennene. Samme året skal også kong Hans latt nederlenderne drive handel med Island, men om dette var gjort med samme motiv som når Christian I ga tillatelse til tyske kjøpmenn om å drive handel vites ikke, da det er lite beviser for at kjøpmenn fra Nederland har vært på Island før det syttende århundre. Etter dette skal engelsk fiskeaktivitet ha økt i omfang i perioden 1490-1530, noe som skal ha ført til økt konkurranse mellom tyske og engelske kjøpmenn som ofte skal ha endt voldelig.¹⁴⁷

Som vi har sett så ønsket kongen å ha monopol på handelen på Island hvor alt ble kjørt gjennom Bergen Stapel for å skaffe seg skatteinntekter og lagde forbud på handelen. Når dette ikke fungerte innførte han lisenser selv om det i utgangspunktet var forbudt å drive handel med Island, men dette ga hvert fall kronen inntekter som de ellers ikke hadde klart å beskatte. Deretter skal konflikter på Island ha ført til krig mellom den engelske og den dansk-norske kongen som i et resultat på dette ga tyske kjøpmenn fritt leide i et forsøk på å motvirke den engelske dominansen på Island. Þórhallsson og Kristinsson sitt perspektiv på dette er at den dansk-norske kronen etablerte sine politiske muskler på nytt i Island ved å oppmuntre tysk involvering. På slik måte ga han de tyske kjøpmennene i oppdrag å bygge ned den engelske autoriteten og ta på seg politiske oppgaver som den dansk-norske kronen ikke klarte å innfri selv. I bytte mot dette skal de tyske kjøpmennene ha fått drive handel med Island.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Þórhallsson & Kristinsson, 2013, S. 126-127

¹⁴⁷ Holterman, 2020, S. 73-74

¹⁴⁸ Þórhallsson & Kristinsson, 2013, S. 127

4.6 Lokal reaksjon

Den lokale reaksjonen har endret seg med tiden, og i starten av engelsk handel i 1412 kan det argumenteres for at islendingene var fornøyde med å drive handel med engelskmennene. Holterman på sin side spekulerer i at den islandske befolkningen ikke har invitert engelskmennene dit, men den engelske ankomsten på Island må ha vært velkommen fra Islandsk side ettersom de betalte opp til 70% mer for tørrfisken enn deres norske konkurrenter. I tillegg så var de raske på å ignorere handelsforbudet som var satt på plass i det 14. århundre av den dansk-norske kronen. I tillegg skal biskopene av Skálholt og Hólar brukt engelske skip og det er mulig at også hirdstjoren drev handel med engelskmennene. På den andre siden så likte ikke Islenderne at engelskmennene drev med fiske, men dette måtte de tolerere fordi de kom med handelsvarer, men samtidig så hadde de ikke midlene og ressursene de trengte for å stoppe engelskmennene fra å fiske.¹⁴⁹

Vi har allerede sett hvordan kong Eirik av pommeren ikke var fornøyd med dette i punkt «4.2 engelsk konkurranse». Islendingene på sin side skyldte på at kongen ikke hadde sendt seks skip fra Norge til Island som det var bestemt i Gamli sáttmál, og at Island som helhet hadde lid mye av dette som et resultat. Dette hadde ført dem til å drive handel med de vennlige Engelskmennene. Videre i brevet spurte de kongen om hvordan dette problemet skulle bli løst og hvordan islandsk utenrikshandel skal bli håndtert i fremtiden.¹⁵⁰

Det neste som skjedde var at kongen skal ha vært misfornøyd skal ha sendt sin representant til Island for å rette opp i ting i tillegg til at han i 1425 forbød handel med Island. Her ble en danske ved navn Hannes Paulsson utnevnt til hirdstjore i 1423 og fikk i oppgave å håndheve bestemmelsene fra 1425, men skal ha blitt tatt til fange og fraktet til England av engelskmennene i 1425. I sin tid på England skal Paulsson ha skrevet et brev hvor han listet opp alle ugjerninger som engelskmennene hadde gjort på Island. Dette inkluderte at engelskmennene hadde bosatt seg på Vestmannaeyjar og bygd festningsverk rundt leirene sine til forsvar mot andre. De hadde ødelagt dalen Ólafsfjörður og brent ned flere kirker. De

¹⁴⁹ Holterman, 2020, S. 71; Karlsson, 2000, S. 119

¹⁵⁰ Þórhallsson & Kristinsson, 2013 S. 118

skal også ha kidnappet barn og lokket foreldre til å gi de bort for små gaver. Det er derimot en skepsis knyttet til disse anklagene.¹⁵¹

Det neste året som kan bli sett på som en milepæl er 1467 når den Islandske hirdstjoren Björn Þorleifsson ble drept i 1467 av engelske kjøpmenn. I 1465 skal den dansk-norske kongen og den engelske kongen kommet til en avtale om at ingen engelske kjøpmenn skulle reise til Island uten å ha først mottatt lisens fra den dansk-norske kongen. I kontrast til denne avtalen så skulle det ha seilt to engelske kjøpmenn til Island to år senere og kommet i konflikt med Björn Þorleifsson som førte til mordet hans i Ríf. Situasjonen tilspisset seg nå mellom den engelske kongen og den dansk-norske kongen og utløste til slutt en krig mellom den Dansk-norske kronen og hanseatene på den ene siden som kjempet mot England i perioden 1468-1472. Konfliktene skal ikke ha stoppet der og konfliktene skal ha fortsatt mellom tyske og engelske kjøpmenn. 1477 skal kjøpmenn fra Hull ha klaget over innblanding fra tyske kjøpmenn og i 1491 skal de igjen ha klaget over at to skip fra Hull hadde blitt angrepet i Straumur av 220 menn fra to hamburgske skip.¹⁵²

Ut fra dette kan man sette sammen en slags tidslinje hvor en ser at det er godt mulig at den islandske befolkningen først ønsker engelske kjøpmenn velkommen fordi de ikke har fått de seks skipene som var lovet og i tillegg så betalte engelskmennene 70% mer for tørrfiske. En kan også godt tenke seg at det var med bismak at engelskmennene ble ønsket velkommen fordi de drev med fiske, men på den andre siden så kom de med handelsvarer som de ikke fikk før, og at de var nødt til å godta dette fordi det var ikke nok handelsforsyninger fra andre steder. En reaksjon kom fra kongen som utnevnte Hannes Paulsson til hirdstjore i 1423 og ga han i oppgave å håndheve bestemmelsene fra 1425. I forsøket på å håndheve bestemmelsene skal han ha blitt tatt til fange og fraktet til England av engelskmennene i 1425. Altså så har engelskmennene ikke vært særlig fornøyd med dette handelsforbudet hvor de viste sin misnøye med å kidnappe kongens mann som samtidig utfordret kongens autoritet. Engelskmennene går da fra å være det som ble beskrevet som vennlige til å utfordre kongens autoritet som på sin side ikke ønsket å ha engelsk handel på øya. Tilstandene på øya fortsatte

¹⁵¹ Karlsson, 2000, S. 119; Þórhallsson & Kristinsson, 2013 S. 118

¹⁵² Karlsson, 2000, S. 120-121; Þórhallsson & Kristinsson, 2013 S. 126; Holterman, 2020, S. 72 & 247

å eskalere og i 1467 ble den Islandske hirdstjoren Björn Þorleifsson drept av engelske kjøpmenn som utløste en krig mellom den Dansk-norske kronen og hanseatene på den ene siden som kjempet mot England i perioden 1468-1472. Tilstandene etter dette skal ikke ha roet seg da vi ser at det har vært innblandinger fra tysk side i 1477 og i 1491. Tyske kjøpmenn skal da ha gått fra å være vennlige handelsfolk fra islandsk side til at kongen ønsker å få bort engelskmennene fra islandskhandel i 1425. Herfra så eskalerer konflikten opp mot 1468 når tyske kjøpmenn kommer inn som en motvekt mot engelske kjøpmenn, og etter dette så ser konkurransen mellom tyske og engelske kjøpmenn ut til å ha fortsatt lokalt på Island. Som nevnt tidligere så var Didrik Pining hirdstjore i perioden 1478 – 1490, minus årene 1481-1482, men kan hans situasjon si oss noe mer om situasjonen på Island?

Når Didrik Pining ble gjeninnsatt som hirdstjore på Island skal han ha konfiskert eiendeler tilhørende de engelske kjøpmennene. Den engelske kronen skal ha reagert med å sende krigsskip sammen med de engelske kjøpmennene i årene 1484 til 1490. Her skal de igjen ha kommet i konflikt med Pining.¹⁵³ Dette kommer fram i et brev datert til 17. august 1484 hvor islendere skal ha klaget på at Pining med flere av hans undersåtter skal ha sviket engelske kjøpmenn fra *Byrstofu*, som mest sannsynlig er Bristol, og Hull. Dette kommer tydelig fram når det står skrevet at «*ad þeir hefdu vered svikner i riettre tru af Pining og Heinrich Mæding hans fovita. Petri skyttu. Lodvik og fleirum ódrum þeirra fylgiurum.*»¹⁵⁴ Forfatteren påstår da altså at kjøpmennene har blitt sviket av Pining, men nøyaktig hva det vil si at Pining har sviket dem kommer fram senere i brevet.

I det samme brevet står det at etterpå kom det skip fra Hull og at det deretter kom skip fra «*Lundun*» til Vestmannaeyar som skal ha møtt på Biörn Oddsson. Uttdraget fra teksten sier følgende: «*kom þar þá fovite Pinings Biörn Odds- son og tók af þeim seckia giöldd. enn gaf þeim brief Pin- ings vegna. ad þeir skylldu vera med fri. og kaupslaga hvar þeir villdu i landid.*»¹⁵⁵ Dette utdraget av brevet forteller at det skal ha vært ønsket innkrevd sekkjagjald fra Pinings side, men at kjøpmennene fra sin side hadde et brev som sier at de ikke skal ha trengt å betale skatt og at de skulle få lov å drive handel hvor som helst på Island. Det var

¹⁵³ Holterman, 2020, S. 73-74; Þórhallsson & Kristinsson, 2013 S. 126-127

¹⁵⁴ Diplomatarium Islandicum 7, nr. 12

¹⁵⁵ Diplomatarium Islandicum 7, nr. 12

dermed ikke før skipet kom til Grindavik at de opplevde svik ifølge brevet. Her skulle alt som var på skipet blitt tatt bort og det gjaldt klær, «*lerept*» og salt. På sett og vis kan en si at Pining har arbeidet mot engelskmennene, men enda viktigere er det verdt å bemerke seg at Pining ser ut til å ha de ressursene som kreves for å arbeide mot engelskmennene. Dette kan ha vært til forskjell fra før når det var engelskmennene som kunne ta hirdstjoren Hannes Paulsson til fange. Videre hevder Holterman at den engelske kronen sendte krigsskip til Island for å støtte engelske kjøpmenn som en reaksjon på at Pining konfiskerte eiendeler tilhørende engelskmennene.¹⁵⁶

Didrik Pining skal også ha støttet et angrep på to Engelske skip i 1491 fra Hull som skal ha blitt angrepet i Hafnarfjörður av mannskapet på to tyske skip og gjort skade for 1016 pund sterling. Dette kommer fram i et diplom datert til 10.juni. De engelske kjøpmennene skal ha vist Pining våpenhvilen og fredsbrevene som hadde blitt inngått mellom den dansk-norske kongen og den engelske kongen. Til tross for alt dette så skal tyske skip ha forulempet de engelske skip med stor fare slik at de så vidt slapp unna med livet og måtte flykte. De hadde også blitt nektet å fiske, selge eller kjøpe noe og dette var til stor skade for kjøpmennene.¹⁵⁷ Nøyaktig hva det vil si at Pining ga støtte til angrepet vites ikke. Det kan godt hende at Pining ga beskjed til tyske skip hvor skipene lå, uten at han selv deltok i angrepet og at det er dette som menes med støtte, men samtidig kan han ha deltatt selv i angrepet uten at det nevnes i dette diplommet.

Det er likevel grunn til å se nærmere på brevetts vinkling. Nærmere bestemt, hvilken Didrik Pining er det vi egentlig snakker om her? Historikeren Fritjof Nansen hevder på sin side at Pining ble utnevnt som høvedsmann på Vardøhus i 1490 og Historikeren Thomas L. Hughes hevder at Pining skal ha blitt drept eller døde rundt Finnmark eller Nordkapp samt at Pining skal ha blitt etterfulgt som hirdstjore av sin gudsønn og nevø «Didrik Pining den yngre» i 1490.¹⁵⁸ I et brev datert til 27. september 1490 ser vi at en ny Didrik Pining omtales som hirdstjore over hele Island og at han har en relasjon til Didrik Pining. Brevet bygger opp om at Didrik Pining ble etterfulgt at Didrik Pining den yngre som hirdstjore. Redaktøren av

¹⁵⁶ Holterman, 2020, S. 74

¹⁵⁷ Diplomatarium Islandicum 11, nr. 43

¹⁵⁸ Nansen, 1911, S.126-129; Hughes, 2004, S. 506

Diplomatarium Islandicum vol. 6 Omtaler også personen som han yngre: «*Didrik Pining (hinn yngri), hirdstjóri og höfuðsmann yfir alt ísland*»¹⁵⁹. Annet enn dette så nevner ikke brevet spesifikt at det er den yngre Didrik Pining det gjelder. Brevet er interessant fordi på den ene siden så har vi en Didrik Pining som nevner at han er hirdstjore og høvedsmann over hele Island som kommer fram slik: «*Þad giore eg didrik pining hir(d)stiore ok hofudzman ýfer alltt jsland.*»¹⁶⁰ I tillegg til dette så nevner brevet denne nevnte relasjonen til Didrik Pining som «*og þier hafit adur giort minvm kæra frænda Didrek pining.*»¹⁶¹ Så her har vi tre opplysninger. Redaktøren som mener det er snakk om en yngre Didrik Pining. En viss bekræftelse på at denne «yngre» eller «eldre» Didrik Pining er hirdstjore over hele Island, men det kommer ikke fram eksplisitt i brevet om det er snakk om en yngre eller eldre Pining. Den tredje er at forfatteren som heter Didrik Pining er «frænda» til Didrik Pining.

Et annet brev som også peker i samme retning er datert til 1.juli 1491, og omtaler Didrik Pinings død i 1491. I brevet skal det være 25 mann på Alltinget sammen med Finnboga lagmann Jónssonar som spør kong Hans om å utnevne Einar Björnsson til hirdstjore over hele Island på bakgrunn av at de har fått bekræftet Didrik Pinings død. I brevet er den yngre Pining spesifikt nevnt, og det skilles mellom den «yngre» og den «eldre» Pining hvor den yngre Pining skal ha fått ombud fra den eldre Pining og kommer fram slik: «*Þeir segja ad hinn yngri Didrik Pining, sem hér sé á landi og hafi umbod frænda síns hins eldra Pínings...*»¹⁶² I dette brevet blir det bekræftet at en yngre Didrik Pining lever og at han skal ha fått ombud av den eldre Didrik Pining og det gjentas på nytt at han er «frænda» til Didrik Pining.

Et annet argument som taler mot at Didrik Pining den yngre var hirdstjore på Island er at det ikke er nevnt i Jón Haldorssons bok *Hirðstjóraannáll* at han var den neste hirdstjoren på Island. I *Hirðstjóraannáll* av Jón Haldorssons står det at Ambrosius Illiqvod er den neste

¹⁵⁹ *Diplomatarium Islandicum* 6, nr. 630

¹⁶⁰ *Diplomatarium Islandicum* 6, nr. 630

¹⁶¹ *Diplomatarium Islandicum* 6, nr. 630

¹⁶² *Diplomatarium Islandicum* 6, nr. 659

hirdstjoren fra ca. 1491.¹⁶³ Dermed så må man reise spørsmålet om det er mulig at Didrik Pining den yngre var en plassholder i påvente av en ny hirdstjore?

Når det kommer til hendelsen i 1491 hvor Didrik Pining skal ha støttet et angrep på to Engelske skip i 1491 fra Hull, hvor det tidligere ble reist spørsmål om brevets troverdighet. Det er knyttet noe usikkerhet rundt hvem det var av den yngre eller den eldre Pining som støttet dette angrepet. Hovedproblemet ligger i at brevet datert til 10.juni 1491 som omtaler hendelsen ikke spesifiserer om det er den eldre eller den yngre Didrik Pining. Som dermed åpner opp for spekulasjoner angående dette. Et annet problem er det fragmentariske kildematerialet som på en side viser at den yngre Pining har fått ombud en gang i 1490-1491, men dette er ikke nevnt i *Hirðstjóraannáll*, som istedenfor forteller at Ambrosius Illiqvod har blitt den nye hirdstjoren fra 1491. Det vi derimot vet er at den såkalte Piningsdommen («*Piningzdomvr*») av 1490 er oppnevnt etter Didrik Pining.¹⁶⁴

Kong hans skal ha gitt lov til de engelske kjøpmennene å fiske og drive handel i Island i 1490 så lenge de betalte skatt og lot nederlenderne drive handel der på lik linje med de tyske kjøpmennene. Resultatet av dette skal ha resultert i at Piningsdommen ble laget og skal ha vært gjeldende fram til 1601.¹⁶⁵ Bestemmelsene i dommen sier at engelskmenn og tyskere skal handle fredelig og unngå konflikt med hverandre mens de ligger i havn, og at ingen utenlandske kjøpmenn kan oppholde seg på Island om vinteren med mindre han var syk eller skadet, eller at skipet hans var skadet. Dersom det skulle forekomme at en kjøpmann måtte overvintre på Island hadde han ikke lov til å selge varene sine for en høyere pris enn om sommeren, ha islandske personer i sin tjeneste eller å bruke eller å eie fiskebåter. Dommen var også gjeldende for islendinger som var forpliktet til å arbeide for bønder dersom de ikke hadde husdyr selv.¹⁶⁶ Holterman spekulerer i at den siste bestemmelsen angående islendinger som ikke hadde husdyr og derfor måtte jobbe for bønder, var et forsøk fra den rike jordeiereliten på Island som ønsket å begrense påvirkningen fra utenrikshandelen ved å stoppe

¹⁶³ Haldorssons, 1856, S. 660

¹⁶⁴ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 617

¹⁶⁵ Holterman, 2020, S. 94-95

¹⁶⁶ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 617; Holterman, 2020, S. 95

fattige fra å starte å fiske og drive handel selv.¹⁶⁷ I tillegg til dette hevder Grohse at bestemmelsene i Piningsdommen reduserte handelen på Island til en sesongbasert virksomhet¹⁶⁸, mye fordi det nå ble forbudt å overvintre på Island for utenlandske kjøpmenn og dermed kan de bare være der i sommermånedene.

På en side viser Piningsdommen at tyske og engelske kjøpmenn stadig var i konflikt i og med at det måtte spesifiseres i dommen at de skulle handle fredelig. Dommen kan også gi et innblikk i at overvintring og høye priser på vinteren var et problem i og med at dommen spesifiserer at overvintring ikke var akseptert lenger og at om dette skulle være tilfellet så kunne de ikke selge varene dyrere. En mulig årsak til dette kan ha vært at det var mindre kjøpmenn på Island i vintermånedene og at kjøpmennene sann sett kunne ta mer betalt for varene fordi det var mindre handelsvarer og konkurranse. På en annen side viser Piningsdommen en endret politikk fra kongens side. Først og fremst var Piningsdommen en avtale mellom den dansk-norske kongen og kongen av England som nå ga engelske kjøpmenn muligheten til å drive fiske og handel på Island så lenge de betalte.¹⁶⁹ Sakaya Matsumoto hevder at dommen også viser at det var et ønske om fred blant høytstående menn på Island, men til tross for avtalen så skal engelske og tyske menn ha fortsatt å bruke sine festninger på Island og skal ha fortsatt å¹⁷⁰ Man må likevel se på det som en ny utvikling fra tidligere hvor det hadde blitt åpnet opp for at tyskere var på den dansk-norske kongens side under krigen fra 1468-1472 og sloss mot engelskmenn¹⁷¹ til at tyske og engelske kjøpmenn nå skulle drive fredelig handel og unngå konflikter mellom hverandre¹⁷²

Dersom vi returnerer til spørsmålet om det er den yngre eller eldre Didrik Pining det er som har støttet et tysk angrep på engelske skip i 1491, så ser vi at i brevet datert til 27. september 1490 så omtales en ny Pining. Brevet datert til 1.juli 1491 omtaler Pinings død og samtidig bekrefter at den yngre Pining har levd, og sammen med hans død i eller rundt Finnmark eller Nordkapp så blir det mulig å stille spørsmål angående Pinings lokasjon under

¹⁶⁷ Holterman, 2020, S. 95

¹⁶⁸ Grohse, 2017, S. 415-416

¹⁶⁹ Þórhallsson & Kristinsson, 2013 S. 128-129

¹⁷⁰ Matsumoto, 2010, S. 9

¹⁷¹ Þórhallsson & Kristinsson, 2013 S. 126

¹⁷² Diplomatarium Islandicum 6, nr. 617

angrepet på ¹⁷³ Var han enda hirdstjore i perioden? Var han på Vardøhus? Var han død? Hovedproblemet ligger nok i at dokumentet fra 10.juni 1491 ikke daterer hendelsen til noe spesifikt tidspunkt annet at det omtaler hendelsen i fortid som der igjen¹⁷⁴ Et annet problem er at vi ikke kan bekrefte at Didrik Pining (den eldre) har vært i nærheten av hendelsen i det tidspunktet.

I dette kapittelet har vi sett hvordan Bergen stapel har vært en viktig del av den dansk-norske kongens kontroll av handel og innsamling av skatter av avgifter relatert til dette og hvordan dette skal ha ført til økte konflikter på Island, og hvordan reaksjonene på dette var. Det skulle vise seg vanskelig å kontrollere handelen og beholde monopolet gjennom stapelet på grunn av handelslekkasjer. Engelske kjøpmenn hadde begynt å drive handel med islenderne som ønsket de velkommen siden de betalte høye priser for tørrfisk og de brakte med seg handelsvarer, men det er uvisst om den islandske lokalbefolkningen skal ha foretrukket engelskmennene eller om de skal ha tolerert deres nærvær. Engelskmennene skal ikke ha likt å betale skatt i Bergen og Christian I skal ha latt kjøpmenn kjøpe lisenser for handel på Island selv om islandshandelen var formelt forbudt, men nå fikk han vertfall inn noe skatter. Riksrådet på sin side skal ikke ha likt dette da det undergravde stapelets muligheter til å inndrive skatter. De dansk-norske kongene skal ha prøvd å gjøre noe med handelsproblemet og skal ha involvert tyske kjøpmenn i krigen fra 1468-1472 som en motvekt mot den engelske dominansen. Dette skal ha tilspisset forholdet og det var ikke før i 1490 at engelskmennene skal ha fått samme rettigheter som tyskerne gjennom Piningsdommen. På pining sin side er det mulig at han kan ha favorisert tyske kjøpmenn fremfor engelske kjøpmenn. Det er derimot grunn til å kunne tvile på en hendelse i 1491 hvor det har blitt stilt spørsmål om det er Didrik Pining den eldre eller den yngre som har gitt støtte til et tysk angrep på engelskmenn.

¹⁷³ Diplomatarium Islandicum 11, nr. 43; Diplomatarium Islandicum 6, nr. 630; Diplomatarium Islandicum 6, nr. 659; Nansen, 1911, S.126-129; Hughes, 2004, S. 506

¹⁷⁴ Diplomatarium Islandicum 11, nr. 43

5 Konklusjon

I konklusjonen vil de mest sentrale poengene fra teksten bli oppsummert og det vil bli gitt svar på problemstillingen som omhandlet Didrik Pinings liv og virke og hva dette kan si oss om situasjonen på Island. Didrik Pining skal ha blitt født i den uavhengige handelsbyen Hildesheim og skal ha vokst opp her før han døde en gang i 1491, mest sannsynlig våren i Vadsø eller rundt Finnmark, slik det kommer fram i brevet som omtaler Pinings død, datert til 1.juli 1491.¹⁷⁵ Brevet sier ikke nøyaktig når dødsfallet skal ha skjedd, noe som gjør det vanskelig å datere dødsfallet til en spesifikk dato. Gjennom hans liv som angivelig oppdager og som kaper skal han ha utviklet dyktige ferdigheter på båt og sjø. Han skal ha hatt en sterk lojalitet til den dansk-norske kronen, noe som kan bli tolket gjennom hans lange tid i tjeneste, men det er ikke funnet noen diplomer som sier noe om hans personlige motivasjon for dette, hvert fall ikke i denne oppgaven.

Pining har ikke vært den eneste utenlandske mannen som har hatt embetsposter i Norges konges rike som det er vist tidligere. Pining skal ha vært hirdstjore i to perioder på Island, hvor den første perioden var fra 1478 til 1481 og den andre perioden fra 1483 til 1490/1491 hvor han skal ha gjort oppgaver som tilhørte hirdstjore embetet. På Island skal Pining ha hatt to funksjoner. Den ene funksjonen skal ha vært å være hirdstjore mens den andre funksjonen skal ha vært å trakassere engelske kjøpmenn med de midlene han kunne. Både Christian I og kong Hans skal ha innsatt Pining som hirdstjore, noe som gikk imot ønsket til riksrådet og den islandske eliten. Riksrådet på sin side følte at innsettelsen av utenlandske menn truet posisjonene deres. De ønsket at bare innenlandske menn skulle ha slott, land eller len i Norges konges rike og et klart uttrykk for dette er håndfestningene til Christian I og Hans som kongene måtte skrive under på for å bli godtatt som konge av riksrådet. På Islendernes side hevdet de at bestemmelsene om islandsk opphav som det kommer fram i Gamli sáttmáli også skulle gjelde for hirdstjorer, noe som var på linje med det riksrådet tenkte. Riksrådet hevdet at bestemmelsene om at ingen utenlandske menn skulle ha len, land eller slott i Norge også gjaldt på Island siden de var en del av Norges konges rike. Kongene på sin side skal ha innsatt Pining som hirdstjore på Island til tross for bestemmelsene i håndfestningene deres og dette

¹⁷⁵ Diplomatarium Islandicum 6, nr. 659

kan bli sett på som et brudd på deres respektive håndfestninger. Innsettelsen av Pining som hirdstjore på Island kan ha noe med at kongen trengte gode båt og sjøegenskaper for å verne om handelsbestemmelsene som kongen bestemte og at Pining, gjennom å ha vist enorm lojalitet til kongen og hadde erfaring som kaper, ble valgt til hirdstjore. Jahnke hevder at Pinings andre innsettelse som hirdstjore i 1483 er direkte tilkoblet et økt engelsk nærvær og konflikter mellom den dansk-norske kronen og engelske kjøpmenn. Ut fra dette er det rimelig å hevde at Pining hvert fall hadde den dansk-norske kronens tillitt til å være hirdstjore på Island i en slik konflikt.

Årene 1481, 1483, 1484 og 1491 er interessante. I 1481 skal Pining ha blitt avsatt av riksrådet før han ble innsatt igjen av den dansk-norske kongen i 1483. Det er ikke gjort noe relevante funn i forhold til dette, men med tanke på situasjonen og konteksten det har skjedd i, så er det muligheter for at det kan ligne en intern maktkamp mellom riksrådet og den dansk-norske kongen hvor de kjemper over å ha sin lojale mann som hirdstjore over Island. Årene og situasjonene må forskes videre på for å gi et fullstendig svar. Året 1491 er interessant av to grunner. Det første er at det er hevdet her at Pining døde rundt våren 1491 i Vadsø eller i Finnmark som blir omtalt i et brev fra 1. juli. Det andre er at enten Pining den eldre eller Pining den yngre skal ha støttet et angrep på to Engelske skip fra hull i Hafnarfjörður 10.juni 1491. Det første problemet med dette er at diplommet fra 10.juni 1491 ikke daterer hendelsen til noe spesifikt tidspunkt annet at det omtaler hendelsen i fortid som der igjen gjør det vanskelig å anslå når dette kan ha skjedd. Dette åpner opp om spekulasjoner angående hvilken Didrik Pining det var som har støttet dette angrepet. Et annet problem er at vi ikke kan bekrefte at Didrik Pining (den eldre) har vært i nærheten av hendelsen i det tidspunktet.

Så hva kan egentlig en analyse av Didrik Pinings liv si oss om situasjon på Island? Kildematerialet angående Didrik Pining er ikke nok til at en kan gi noe utfyllende tidslinje om hva som har skjedd i Didrik Pinings tid som hirdstjore. Derimot så kan dette gi oss noen generelle linjer om hvordan situasjonen var på Island. Et eksempel er året 1484 hvor skal Islendere ha klaget på at Pining med flere av hans undersåtter skal ha sviket engelske kjøpmenn fra Byrstofu, som mest sannsynlig er Bristol, og Hull. I hendelsen skal Pining ha ønsket å innkreve sekkjagjald, men kjøpmennene hadde et brev som sier at de ikke skal ha trengt å betale skatt og at de skulle få lov å drive handel hvor som helst på Island. Likevel skal alt som var på skipet blitt tatt bort og det gjaldt klær, «lerept» og salt. Denne hendelsen kan

tolkes som at Pining har motarbeidet engelskmennene på Island og sammen med andre hendelser som er omtalt i teksten så forteller det oss at Pinings tid som hirdstjore skal ha vært preget av konfliktene på øya mellom engelskmennene og tyskerne. Funnet i seg selv er ikke signifikant, men kan ha identifisert nye forskningsområder sånn som årene 1481 og 1483 hvor Pining ble avsatt før han senere ble gjeninnsatt.

6 Bibliografi

6.1 Kilder

Blom, G. A. (1966). *Norges gamle love: Anden række B. 3 3:1: 1388-1604 1483-1513 Statens lovgivning: 1483-1513: Vol. Anden række B. 3 3:1*. Den retthistoriske kommisjon, Norsk historisk kjeldeskrift-institutt.

Diplomatarium Islandicum. (1857-1972) (Bd. 1-16). Hinu Islenzka Bokmentafélagi.

Diplomatarium Norvegicum (1847–2011) (Bd. 1-23). Norsk historisk kjeldeskrift-institutt.

Halldórssonar, J. (1856). *Hirðstjóra annáll Jóns prófasts Halldórssonar i Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju* (Bd. 2.). Hinu Islenzka Bokmentafélagi.

Johnsen, O.A., Kolsrud, O., & Taranger, A. (1934). *Norges gamle love: Anden række B. 2 2:1: 1388-1604 1448-1482 Statens lovgivning 1448-1482: Vol. Anden række B. 2 2:1*. Den Retthistoriske kommisjon, Norsk historisk kjeldeskrift-institutt.

Stephensen, H., & Sigurðsson, J. (1853). *Lovsamling for Island, indeholdende Udvalg af de vigtigste ældre og nyere Love og Anordninger, Resolutioner, Instructioner og Reglementer, Althingsdomme og Vedtægter, Collegial-Breve, Fundatser og Gavebreve, samt andre Aktstykker, til Oplysning om Islands Retsforhold og Administration i ældre og nyere Tider* (bd. 1). Forlagt af universitets-Boghandler Andr. Fred. Hóst.

Storm, G. (1888). *Íslandske annaler indtil 1578*. Udgivne for det Norske historiske kildeskriftfond ved dr. Gustav Storm. Grøndahl & søns bogtrykkeri, 1888.

6.2 Litteratur

Adams, J., & Rönby, J. (2022). The Danish Griffin: The Wreck of an Early Modern Royal Carvel from 1495. *The International Journal of Nautical Archaeology*, 51(1), 46–72. <https://doi.org/10.1080/10572414.2022.2068803>

Barrett, J. H. (2003). *Contact, Continuity, and Collapse* (Vol. 5). Brepols Publishers.

Beck, S. (2011). *I kungens frånvaro: Formeringen av en isländsk aristokrati 1271–1387* [Doktorgradsavhandling]. Göteborgs universitet.

Benedictow, O. J. (1987). Norges Historie: Bd. 5. *Fra rike til provins: 1448-1536*. Cappelen.

Bjørge, N., Rian, Ø., & Kaartvedt, A. (1995). Norsk utenrikspolitikks historie: Bd. 1. *Selvstendighet og union: fra middelalderen til 1905*. Universitetsforlaget.

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2022, November 5). *Moor*. Encyclopedia Britannica. Hentet 01.02.2023 fra <https://www.britannica.com/topic/Moor-people>

Daae, L. (1877). *Bidrag til Norges Historie i Aarene 1434–1443*. Historisk Tidsskrift. (4, 62–108).

Daae, L. (1882). *Didrik Pining*. Historisk tidsskrift (3:2, 233-245).

Daae, L. (1898). *Mere om Didrik Pining*. Historisk tidsskrift (4:3, 195-197).

Det Norske Akademis Ordbok. (u.å.). *Kaper*. Hentet 08.02.2023 fra <https://naob.no/ordbok/kaper?elementId=52943929>

Gilje, N. (2019). *Hermeneutikk som metode: Ein historisk introduksjon*. Samlaget.

Gjerset, K. (1924). *History of Iceland*. The Macmillan company.

Grohse, I. (2017). Nativism in Extra-National Communities. Iceland and Orkney in the Late Middle Ages. *Frühmittelalterliche Studien*, 51(1), 407-426. <https://doi.org/10.1515/fmst-2017-011>

Grohse, I. P. (2020). *Fremmede i forvaltningen: Rakkestad og Orknøyene 1424/25*. *Historisk tidsskrift*, 99(2), 97–111. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2020-02-02>

Hamre, L. (1971). *Norsk historie frå midten av 1400-åra til 1513*. Universitetsforlaget.

Hamre, L (1998). *Norsk politisk historie 1513-1537*. Det Norske Samlaget.

Hansischer geschichtsverein e.V. (2021, 24. November). *Hansischer geschichtsverein (Hanseatic history society)*. Hentet 14. januar. 2023 fra <https://www.hansischergeschichtsverein.de/basic-information-in-english>

Holterman, B. (2020). *The Fish Lands: German trade with Iceland, Shetland and the Faroe Islands in the late 15th and 16th Century*. De Gruyter.

Hughes, T. L. (2004). "The German Discovery of America": A Review of the Controversy over Pining's 1473 Voyage of Exploration. *German Studies Review*, 27(3), 503–526. <https://doi.org/10.2307/4140980>

Imsen, S. (1977). Treriksunionen. I K. Mykland (Red.), *Norges Historie*. (4, 313 - 382.) Cappelen Forlag.

Imsen, S. (1998). «...attj wthi act oc mening hade i hiel slagett alle ffogter oc lensmen oc sidenreise menig man oc gaa al werden offuer...». Unionsregimente og bondemotstand under Erik av Pommern. I K. Arstad (red.), *Konge, adel og opprør. Kalmarunionen 600 år: Rapport fra Clio og Mars-seminaret på Forsvarsmuseet 2.-3. desember 1997* (18, 91–108). Forsvarsmuseet.

Imsen, S. (2010). *The Norwegian domination and the Norse World c.1100-c.1400: Vol. No. 1*. Tapir Academic Press.

Imsen, S. (2018). *Kongemakt og skattland: Den norske kongens rike utenfor Norge i middelalderen* (1.Utgave.ed.). Cappelen Damm akademisk.

Jahnke, C. (2022). Piraten, Reichsräte, Entdecker Amerikas oder germanische Seehelden? Hans Pothorst und Diderik Pining am Ausgang des 15. Jahrhunderts. *Hansische Geschichtsblätter*, 140/2022, 93-118.

Jensen, J. (2007). *Denmark and the Crusades, 1400-1650* (Vol. 30). BRILL.

Karlsson, G. (2000). *The history of Iceland*. University of Minnesota Press.

Kjeldstadli, K. (1992). *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Universitetsforlaget.

Koht, H. (1926). *Norsk bondereising: fyrebuing til bondepolitikken*. Aschehoug.

Larsen, S. (1919). Danmark og Portugal i det 15. Aarhundre. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* (3:9, 236 – 312).

Matsumoto, S. (2010, August). *A link with the external world: The stockfish trade in 14th-15th century Iceland*. The First Finnish-Japanese workshop for doctoral students of history and economics: Publishing Your Research Abroad: Possibilities and Challenges. Innlegg presentert ved Universitetet i Jyväskylä, Finland.

Meißner, R. (1907). Eine isländische Urkunde 6. *Hansische Geschichtsblätter*, (Bd. 13) (6), 245-264.

Melve, Leidulf. (2018). Kilder, kildekritikk og historieskrivingens vitenskapelighet – Noen historiske eksempler. I L. Melve & T. Ryymin (Red.), *Historikerens arbeidsmåter* (200-213). Universitetsforlaget.

Morison, S. E. (1971). *The European discovery of America: The northern voyages A.D. 500-1600* (Vol. 1). Oxford University Press.

Nansen, F. (1911). *In northern mists: arctic exploration in early times: Vol. 2*. Heinemann.

Opsahl, E. (2003). Fra nordmennenes land til Norges rike. I K. Kjeldstadli (Red.), *Norsk innvandringshistorie: i kongens tid 900-1537*. (1, 23-50). Pax Forlag.

Sars, J. E. (1887). *Udsigt over den norske Historie: 3-4* (Vols. 3-4). Cammermeyer

Sutton, A. F. (2016). East coast ports and the Iceland trade, 1483-5 (1489): protection and compensation. I M. Allen & M. Davies (Eds.), *Medieval Merchants and Money: Essays in Honour of James L. Bolton* (159-176). University of London Press.

Wardahl, R. B. (2011). *The Incorporation and Integration of the King's Tributary Lands into the Norwegian Realm c. 1195-1397* (Vol. 53). BRILL.

Pórhallsson, B., & Kristinsson, Þ. (2013). Iceland's External Affairs from 1400 to the Reformation: Anglo-German Economic and Societal Shelter in a Danish Political Vacuum. *Stjórnsmál Og Stjórnslá*, 9 (1), 113-137. <https://doi.org/10.13177/irpa.a.2013.9.1.6>

Þorláksson, H. (2013). Who governed Iceland in the first half of the fifteenth century? King, council and the Old Covenant", I Steinar Imsen (red.), *Legislation and State Formation. Norway and its neighbours in the Middle Ages*. Akademika publishing.

